

Uitvoeringslab Nagele

Beeldkwaliteitplan Nagele

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

BASTA urbanism

HET OVERSTICHT

Woord vooraf

'ONTWIKKELPERSPECTIEF NAGELE', maart 2012

Een bijzonder dorp

Nagele is een bijzonder dorp in een bijzondere polder. Zowel het dorp als de polder zijn toonbeelden van het idee van de maakbare samenleving. Jarenlang heeft een team met illustere ontwerpers als Aldo van Eyck, Mien Ruys, Jaap Bakema, Gerrit Rietveld en Cornelis Van Eesteren gezocht naar een ideaal samenlevingsmodel. Nauwe banden met De Stijl, het functionalisme en het socialisme resulteerden in een reeks baanbrekende ontwerpen. Op buitenlandse congressen trokken de Nederlandse architecten internationale aandacht met de presentatie van plannen voor een uitermate groene en modernistische nederzetting. Nagele is op te vatten als een proeftuin waar is geëxperimenteerd met 20e eeuwse artistieke, maatschappelijke en bouwtechnische thema's. Vóór de bouw was het dorp al beroemd en nog steeds heeft het aantrekkingskracht op architecten en kunstenaars uit alle hoeken van de wereld.

Aandacht voor erfgoed

Nagele heeft de afgelopen jaren in het middelpunt van de belangstelling gestaan. Het Onderzoekslab Nagele, een initiatief van de gemeente Noordoostpolder in samenwerking met het Atelier Rijksbouwmeester, heeft in 2009 en 2010 uitgebreid onderzoek gedaan naar het dorp en belangrijke handvatten geleverd voor een toekomstgerichte herontwikkeling, met behoud en bescherming van de karakteristieke kenmerken.

Door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is Nagele in 2011 aangemerkt als een van de 30

gebieden van nationaal cultuurhistorisch belang, representatief voor de Wederopbouwperiode (1940-1965). De Rijksdienst heeft daarbij de visie Kiezen voor Karakter gelanceerd, waarin een vernieuwde omgang met erfgoed wordt voorgestaan. Minder objectgericht, meer ontwikkel- en gebiedsgericht.

Een impuls is nodig

Nagele als icoon voor de maakbare samenleving staat onder druk, de toegenomen aandacht ten spijt. De woningvoorraad sluit niet aan bij de behoeften, de bevolking krimpt, het voorzieningenniveau daalt en gebouwen staan leeg.

Het is tijd voor een impuls, waarbij een gezamenlijke aanpak het credo is. Gemeente Noordoostpolder, Woningbouwcorporatie Mercatus, Vereniging Hendrick de Keyser, Provincie Flevoland, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, particulier ondernemers en dorpsbewoners zijn enkelen van de velen die zich betrokken voelen en bereid zijn om samen te werken aan de vitaliteit van Nagele. Samen is gewerkt aan documenten om de opgaven voor Nagele te benoemen, die een neerwaartse spiraal in het dorp kunnen keren. Het moment van uitvoeren is aangebroken.

Ambitie

Nagele is een kwetsbaar kunstwerk waar zorgvuldig mee omgegaan moet worden. De ambitie is om het dorp enerzijds weer in ere te herstellen zodat de kwaliteiten en ideeën uit de jaren

'50 weer uit de verf komen. Anderzijds is het de ambitie om Nagele te herontwikkelen in de geest van het Nieuwe Bouwen zodat Nagele wederom een vooruitstrevend dorp met allure wordt.

Verleden

De unieke erfenis uit het verleden biedt Nagele een fundament voor de toekomst. De betekenis en herkenbaarheid van het “oude” Nagele herstellen is daarom de opgave.

Toekomst

Voor de toekomst vormt het benutten en versterken van die unieke erfenis van Nagele de opgave. Het verschaft Nagele identiteit en vormt een drager voor nieuwe ontwikkelingen.

Daarom dit document dat aangeeft wat die waarde is en deze zichtbaar maakt. Het geeft handvatten voor de manier waarop wij hier mee om willen gaan. Een document dat een kader geeft voor uitvoering en dit vooral wil bereiken door uit te nodigen, te inspireren, te faciliteren en samen te werken.

Inhoudsopgave

I.	Inleiding
	leeswijzer
II.	Stedenbouw
III.	Landschap
IV.	Architectuur
V.	(Wand)Kunst
VI.	Cultuurhistorische waardering
VII.	Woonhoven
VIII.	Kerngebied
IX.	Middenterrein
X.	Wijze van beoordelen
Bijlage I.	benaderingswijze verbouw
Bijlage II.	benaderingswijze nieuwbouw

I. Inleiding

Aanleiding

De dorpen in Noordoostpolder zijn ontworpen in de stijl van de Delftse School. Onder aanvoering van Marinus Jan Granpré Molière stond een traditionele vormgeving centraal. Daarbij werd teruggegrepen op oude inrichtingsprincipes. Nagele vormt hierop een uitzondering. In Nagele kreeg het architectencollectief 'De 8' en 'Opbouw' de kans vanuit hun maatschappijvisie het ideale dorp te ontwerpen. Dit hadden ze eerder voor het internationale architectencongres voor moderne architectuur (CIAM) in Bergamo in 1949 al gedeel-

8

lijk uitgedacht. Geloof in de vooruitgang en moderne bouwmethoden waren het devies. Cornelis van Eesteren, Aldo van Eyck, Gerrit Rietveld, Mien Ruys en Lotte Stam-Beese zijn enkele namen die aan Nagele hebben gewerkt. Nagele staat nationaal en internationaal bekend als een icoon van het Nieuwe Bouwen. Veel ontwerpprincipes en bouwmethoden hebben nadien doorwerking gekregen in dorpen en steden in naoorlogs Nederland.

Missie

Meer dan vijftig jaar later staat Nagele aan de vooravond van een nieuw hoofdstuk in haar geschiedenis. Nagele is geen landarbeidersdorp meer. Het dorp heeft te maken met een lichte daling van de bevolking. Het woningen- en voorzieningenaanbod sluit onvoldoende aan bij de vraag van de hedendaagse samenleving. Gebouwen staan leeg en op sommige plekken maakt het dorp een verloederde indruk. Tegelijkertijd is het besef aanwezig dat Nagele bijzonder is en wordt er hard gewerkt aan de toekomst van het

dorp. Dorpsbewoners dragen actief bij aan het creëren van een prettige woon- en leefomgeving.

Methodiek

Onderzoekslab -	Inspireren
Ontwerplab -	Concretiseren
Uitvoeringslab -	Implementeren

Doelstelling

Met het Onderzoekslab in 2009 is begonnen met de vernieuwing van Nagele. Dit lab stond in het teken van inspireren door onderzoek te doen naar ontwikkelingsmogelijkheden. Het Ontwerplab (2010) richtte zich op het concretiseren van de onderzochte ideeën. Met het Uitvoeringslab wordt nu de volgende stap gezet, namelijk de implementatie en realisatie van verschillende ideeën. Gezamenlijk werken aan het behoud van het bijzondere karakter en een prettige leefomgeving staat hierbij centraal. Nagele heeft kwaliteiten die uitzonderlijk zijn en met het Uitvoeringslab krijgt het dorp de impuls die het verdient.

Nagele is een dorp met een unieke ontstaansgeschiedenis. Allereerst is deze ontstaansgeschiedenis verbonden met de vorming van de Noordoostpolder. Onder leiding van de Directie van de Wieringermeer werd de polder drooggelegd en ingericht. Nagele werd een van de elf dorpen in de polder. De Directie van de Wieringermeer drukte een duidelijk stempel op de inrichting van de dorpen. Daarnaast is de ontstaansgeschiedenis verbonden met het Congrès Internationaux d' Architecture Moderne (CIAM) en de stedenbouwkundige en architecturale stroming van Het Nieuwe Bouwen. Het vormen van een nieuw dorp in de polder werd door de architectengroep De 8 uitgezocht als casus voor het zevende CIAM-congres in Bergamo, Italië (1949). Het stedenbouwkundig plan voor Nagele werd op het achtste CIAM-congres in Hoddesdon, Engeland (1951) opnieuw getoond in het kader van de discussie over De Kern, een plaats in stad of dorp, waarop de gemeenschap een plek kreeg. Als laatste is Nagele ontstaan in een collectief ontwerpproces, waarin aanvankelijk de Amsterdamse architectengroep De 8 en later ook leden van het Rotterdamse Opbouw gezamenlijk tot een stedenbouwkundig plan kwamen.

Nagele is verbonden met Het Nieuwe Bouwen en CIAM. Het dorp is ontworpen volgens de principes van Het Nieuwe Bouwen. Functiescheiding, de toepassing van nieuwe bouwtechnieken, het woonhof, strokenbouw, huizen met platte daken, moderne voorzieningen en licht, lucht en ruimte spelen een belangrijke rol. De 8 en Opbouw vormden samen de Nederlandse CIAM-groep. Bovengenoemde principes zijn een direct uitvloeisel van de stedenbouwkundige eisen die op het vierde CIAM-congres in Athene (1933) waren vastgesteld. Deze eisen werden samengevat in het Charter van Athene. Ook de collectieve werkwijze die werd toegepast in het ontwerpproces van Nagele is doelstelling van CIAM.

Samen met de Rotterdamse wijk Pendrecht is het dorp Nagele in Nederland de enige directe uitwerking van CIAM-principes. Nagele staat ook symbool voor de belangrijke rol die Nederlandse architecten speelden binnen de internationale organisatie van CIAM.

Nagele heeft een unieke stedenbouwkundige opzet. Hierin zijn niet alleen principes van Het Nieuwe Bouwen, zoals functiescheiding en strokenbouw, toegepast. In Nagele zijn de stedenbouwkundige opzet en de groeninrichting volledig verweven door de samenwerking van landschapsarchitect Mien Ruys met De 8. Hierdoor benadrukt het groen de stedenbouwkundige opzet en brengt het groen een duidelijke scheiding aan tussen de verschillende stedenbouwkundige elementen. Nieuwe stedenbouwkundige elementen zijn de bosgordel rondom het dorp en de groene centrale ruimte.

Nagele is een weerslag van verschillende thema's die in de jaren vijftig van de twintigste eeuw een rol speelden. Het dorp is tot stand gekomen door een nieuwe planningsmethode, waarbij sociologen, stedenbouwkundigen, architecten en landschapsarchitecten samenwerkten. Het dorp is een voorbeeld van het geloof in de maakbare samenleving. De Directie van de Wieringermeer liet de bewoners van Nagele selecteren volgens strenge eisen, om zo een ideale polderbevolking te creëren. In Nagele is ook de verzuiling zichtbaar. Het dorp moest worden bevolkt door een evenredig aantal protestanten, katholieken en niet-religieuzen. Deze bevolkingsgroepen kregen in Nagele alle een eigen kerk en school. Ook de opgelegde emancipatie van de arbeider is zichtbaar in Nagele. De woningen kregen een gescheiden keuken en eetkamer en moderne voorzieningen, zoals douche en toilet. Zowel in de groene centrale ruimte als in de woonhoven komt de gemeenschapsgedachte tot uitdrukking.

Behoud, herstel en ontwikkeling

Een belangrijke uitdaging bij de revitalisering van Nagele is het feit dat Nagele tot stand is gekomen op de tekentafel van avant-gardistische architecten, met als resultaat een ontwerp met een ongekende en verfijnde precisie. Het maakt van Nagele een kwetsbaar monument. Het maakt ook dat er bij bijna iedere opgave een spanningsveld bestaat tussen enerzijds de wens naar behoud en herstel van het originele ontwerp en de architectuur en anderzijds de behoefte aan ontwikkeling, vernieuwing en ruimte voor individuele vrijheid.

Dit vraagt om een document dat aangeeft wat die waarde is en deze zichtbaar maakt, maar ook handvatten geeft voor de manier waarop wij hier mee om willen gaan. Een document dat uiteindelijk een kader geeft voor de uitvoering en dit vooral wil bereiken door uit te nodigen, te inspireren, te faciliteren en samen te werken.

10 Relatie Welstand

Nagele kent in het geldende welstandsbeleid vooral een regime dat gericht is op behoud van de huidige waarden. Het biedt onvoldoende ruimte voor het uitvoeringsgerichte karakter van 'Uitvoeringslab Nagele'. Vanuit het Projectplan Uitvoeringslab Nagele (gemeenteraad 28-03-2013) is daarom voorgesteld een kwaliteitsteam in het leven te roepen en een beeldkwaliteitplan op te stellen.

Dit beeldkwaliteitplan vervangt de gebiedsgerichte welstandscriteria voor Nagele uit de Welstandsnota.

Kwaliteitsteam Nagele

Met het 'Kwaliteitsteam Nagele' willen we de kwaliteit en samenhang van stedenbouw, architectuur en openbare ruimte van (deel)projecten, in relatie tot de cultuur- en architectuurhistorische achtergrond van Nagele, zeker stellen. Het Kwaliteitsteam is vooralsnog tijdelijk

voor de duur van het project 'Uitvoeringslab Nagele'. Hierna volgt een evaluatie en besluit over een mogelijk vervolg.

Het Kwaliteitsteam Nagele stelt zich tot doel om samenhang en consistentie in plannen aan te brengen én om de voortgang te versnellen van planvorming met kwaliteit. Het Kwaliteitsteam Nagele voorziet plannen van een schriftelijk advies, bij voorkeur in een zo vroeg mogelijk stadium; nog vóór de eigenlijke vergunningaanvraag. Zij baseert haar advies op de uitgangspunten van dit Beeldkwaliteitplan

Het Kwaliteitsteam bestaat uit:

- Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
- Gemeente Noordoostpolder
- Supervisor Nagele
- Het Oversticht (welstandscommissie)

Het Kwaliteitsteam kan verschillende rollen vervullen:

- Informeren en inspireren over de bijzondere ruimtelijke kwaliteit van Nagele;
- Adviseren bij het opstellen van een programma van eisen;
- Adviseren van opdrachtgevers bij de architectenselectie;
- Begeleiden van het ontwerptraject in de verschillende fasen: schetsontwerp (SO), voorlopig ontwerp (VO) en definitief ontwerp (DO).

Het is raadzaam om voor nieuwbouw- of verbouwprojecten contact op te nemen met de stedenbouwkundige van de gemeente. Hij kan u wegwijs maken in het te volgen traject en de rol die het Kwaliteitsteam kan spelen om het proces met de gemeente en Welstand zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Het Kwaliteitsteam Nagele heeft uitdrukkelijk niet de intentie om in de plaats te treden van de formele welstandsadvisering zoals die nu geregeld is. Die procedure blijft ongewijzigd.

Beeldkwaliteitplan Nagele

Met het Beeldkwaliteitplan Nagele willen we duidelijkheid scheppen.

Het Beeldkwaliteitplan moet:

1. het inzicht in de architectonische- en stedenbouwkundige kwaliteit van Nagele vergroten,
2. de onderlinge communicatie hierover bevorderen
3. praktische handvatten en criteria geven voor (toetsing van) ver- en nieuwbouwplannen

Het Beeldkwaliteitplan vervult daarmee twee rollen. Het moet mensen uitnodigen, motiveren en uitdagen om te handelen in de geest van het gedachtegoed van Nagele en het moet welstandscriteria bevatten voor initiatiefnemers, gemeente en het Kwaliteitsteam om initiatieven te kunnen toetsten.

Van het beeldkwaliteitplan wordt ook een 'publiek-vriendelijke' versie gemaakt die vooral beeldend is en moet inspireren, motiveren en uitdagen.

Juridische status

De juridische status van dit Beeldkwaliteitplan wordt ontleend aan de vaststelling van dit Beeldkwaliteitplan door het college en de raad. Het vervangt daarmee het welstandsbeleid dat betrekking heeft op Nagele. Eventueel vindt daarna de doorvertaling plaats naar bestemmingsplan(nen)

Proces en afbakening

Om tot een gemeenschappelijk gedragen kaderstellend document te komen is gebruik gemaakt van Kwaliteitsteam Nagele. Dit Beeldkwaliteitplan heeft betrekking op het oorspronkelijke dorp Nagele zoals dat ontworpen is door 'De 8' en 'Opbouw'. De zuidelijke uitbreiding en het bedrijventerrein vallen hier buiten. Voor deze gebieden volstaat het vigerende welstandsbeleid.

Het plan is besproken met team Stedenbouw, team Beleid, cluster Vergunningen, toezicht en handhaving van de gemeente alsmede Dorpsbelang Nagele.

Opbouw en gebruik beeldkwaliteitplan

Stedenbouw, landschap en architectuur

Voor de opbouw van dit beeldkwaliteitplan wordt gebruik gemaakt van de essentie van het gedachtengoed van 'Het Nieuwe Bouwen' dat onmiskenbaar verankerd zit in de opzet van Nagele. Het gaat dan om de integrale benadering van landschap, stedenbouw, architectuur en kunst (hoofdstuk II t/m VI).

De samenhang tussen deze ontwerpdisciplines, de wijze waarop dit herkenbaar aanwezig is in Nagele en de waardering daarvan (hoofdstuk VI t/m IX)), is bepalend bij de vraag of wijzigingen hierop mogelijk zijn, waar die ruimte zit en hoe en onder welke voorwaarden dit zou moeten (hoofdstuk X).

Voor de vraag hoe een verandering zou moeten plaatsvinden? introduceren wij een benaderingswijze van opgaven die zich baseert op de begrippen Harmonie, Contrast en Dialoog en een onderscheid naar verbouw en nieuwbouw (zie ook hoofdstuk X).

Benaderingswijze

Bij de wijze van beoordeling willen wij rekening gehouden met de wens om de architectuurtaal van Nagele te behouden. De architectuurtaal maakt Nagele immers uniek. De wijze waarop we dit willen doen als ook de vraag waar ruimte zit voor verandering en vernieuwing kan verschillen per woonhof en verschilt bij verbouw of nieuwbouw. Hiervoor introduceren wij de begrippen harmonie, contrast en dialoog. Een verandering zou moeten plaatsvinden in harmonie, contrast of dialoog met zijn omgeving en/of het gebouw waar de verandering wordt gerealiseerd. Deze benaderingswijze is verwerkt in de toetstingscriteria, vertaalt naar een praktisch schema (zie [bijlage I](#) en [II](#)) en is verwerkt in de beschrijving van de deelgebieden (hoofdstuk VII t/m IX). De begrippen zijn als volgt gedefinieerd en verbeeld (de beelden zijn uitsluitend bedoeld om het principe te verduidelijken):

Harmonie

Neemt het originele ontwerp als referentiekader. Het zorgvuldig op elkaar afstemmen zodat geen harde contrasten ontstaan en het verschil tussen oude en nieuwe vormgeving nauwelijks zichtbaar is.

Contrast

Respecteert en erkent het bestaande. Het maakt daarmee een zichtbaar en afleesbaar contrast tussen oud en nieuw. Het komt niet langer voort uit het oude. Het contrast benadrukt het eigentijdse c.q. de eigen identiteit van de nieuwbouw en het historische karakter van het oude.

Dialoog

Het ontwerp ontstaat uit een wisselwerking tussen het oude en nieuwe. De nieuwe vormen zijn herkenbaar nieuw, maar hebben niet het doel om met het bestaande te contrasteren, ze volgen de structuur van het oude. Deze methode kijkt naar de kenmerkende vormen van het bestaande en neemt die als basis voor de toevoegingen om zo een nieuwe compositie te vormen die nieuw en oud niet naast elkaar presenteert maar met elkaar verbindt en samenvoegt.

zie ook de [leeswijzer op blz. 14](#).

Harmonie in beeld

Dialogo in beeld

Contrast in beeld

Leeswijzer

Dit beeldkwaliteitplan is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk II start met een beeldende toelichting op de stedenbouwkundige principes van Nagele. Hoofdstuk III gaat in op de betekenis van het groenontwerp. Hoofdstuk IV licht de architectuurtaal van Nagele toe. Hierna behandelt hoofdstuk V de kunst in Nagele. In hoofdstuk VI volgt een cultuurhistorische waardering.

Na deze analyserende hoofdstukken volgt een beschrijving van de te onderscheiden deelgebieden; woonhoven (hoofdstuk VII), kerngebied (hoofdstuk VIII) en middengebied (hoofdstuk IX). Daarbij is per deelgebied de wijze van benaderen toegelicht aan de hand van een korte beschrijving als ook de opgave(n) waar het deelgebied voor staat.

In Hoofdstuk X tenslotte wordt de wijze van beoordelen i.c. de welstandscriteria, toegelicht.

14

Hoe gebruikt u dit Beeldkwaliteitplan?

1. Dit Beeldkwaliteitplan heeft geen betrekking op de zuidelijke uitbreiding of het bedrijventerrein.
2. In [hoofdstuk VII](#) treft u per woonhof een korte beschrijving, de opgave voor het woonhof, een kaartje en een diagram. De kleuren op het kaartje vormen het onderscheid naar haak, drempel of overgang van het woonhof. Hiermee bepaalt u in welk deel van het woonhof uw initiatief ligt. De kleuren corresponderen met de kleuren van het diagram in [bijlage I](#) en [II](#).
3. In het diagram ziet u welke benadering; harmonie (H), dialoog (D) of contrast (C) van toepassing is op de plaatsing, de vormgeving en detaillering / kleur / materialisering, van uw verbouw - of nieuwbouw plannen.
4. [Hoofdstuk X](#) geeft uitleg over deze begrippen en de wijze van beoordeling i.c. de welstandscriteria.

5. [Bijlage I](#) en [II](#) geven een totaaloverzicht van alle woonhoven (diagrammen) en de van toepassing zijnde specifieke welstandscriteria voor plaatsing, vormgeving en detaillering, kleur en materiaal en de daarbij te hanteren benaderingswijze voor respectievelijk verbouw ([bijlage I.](#)) of nieuwbouw ([bijlage II.](#)). Deze schema's moet u altijd lezen in samenhang met hoofdstuk VII en X.

Extra:

6. In de diagrammen bij ieder woonhof (hoofdstuk VII) is ook een cultuurhistorische waardering opgenomen voor het woonhof als geheel en de gebouwen daarbinnen. Uitleg hierover treft u in [hoofdstuk VI](#).
7. Uitleg over de begrippen Haak, Drempel of Overgang en andere stedenbouwkundige principes treft u in [hoofdstuk II](#)
8. Meer achtergrond informatie over de stedenbouwkundige principes, architectuurtaal, het groenontwerp en de (wand) kunst leest u in de hoofdstukken II t/m VI.

Heeft u vragen?

Heeft u vragen of een concreet idee voor verbouw of nieuwbouw? Dan raden wij u aan om contact op te nemen met de stedenbouwkundige van de gemeente. Hij kan u wegwijs maken in het te volgen traject en, indien Kwaliteitsteam Nagele bestaat, welke rol het Kwaliteitsteam Nagele kan spelen om het proces met de gemeente en Welstand zo soepel mogelijk te laten verlopen.

II. Stedenbouw

Stedenbouwkundige principes

Niveau dorp

1. Ligging en poldervaart

Nagele ligt als uiting van het modernistisch ideaal en in tegenstelling tot de traditionele ontstaanswijze van dorpen, naast het kruispunt van wegen. De Nagelertocht stroomt als een bajonet dwars door het dorp en verspringt op het middenterrein 150 m. De basis van Nagele wordt gevormd door een orthogonaal stelsel. Maat en richting van de vaart zijn afgeleid van de nabijgelegen landbouwkavels. Daarmee is Nagele in de polder verankerd.

2. Windsingel

De windsingel toont de contour van het dorp en bestaat uit haakvormige delen die het sportpark, de begraafplaats en de dorpskern omgeven. De singel biedt beschutting tegen weer en wind en verbindt de losse bouwvolumes tot een besloten dorpsgemeenschap. De poldervaart creëert in dit groene volume een venster met zicht op het uitgestrekte polderland.

3. Vizieren en middenterrein

Vanuit de windsingel maken bosstroken verbinding met het centrale, open middenterrein. Tussen de groene vizieren liggen 'kamers' met een of twee woonhoven. In rechte rijen geplante bomen zonder ondergroen geven een transparant karakter aan de vizieren. Op de groene dorpsweide liggen publieke gebouwen als solitaire objecten.

4. Ring en lussen

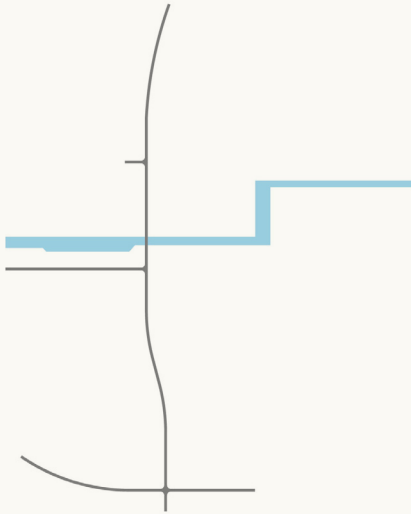
De centrale ringweg, de Ring, voert om de groene dorpsweide en koppelt alle zeven woonhoven op gelijkwaardige wijze aan het centrum. Ieder woonhof wordt ontsloten volgens het principe van een lusvormige verkeersroute om een groene kern.

5. Woonhoven

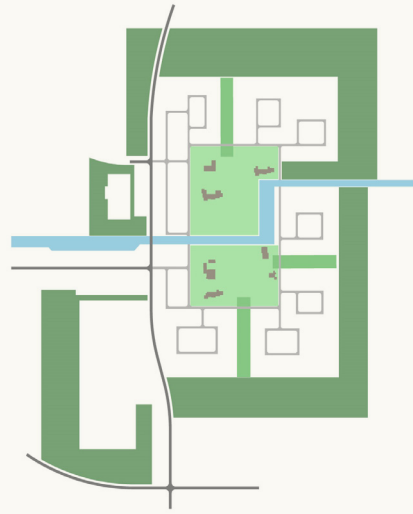
De entree van ieder woonhof wordt gevormd door de drempel, een terrein dat oorspronkelijk een collectieve bestemming had en dat het hofje met Ring en dorpsweide verbindt. De woningen zijn rondom de groene hofweide ondergebracht in korte, rechte bouwstroken en in een uitzonderlijk geval uitgevoerd als bungalow.

6. Winkelzone

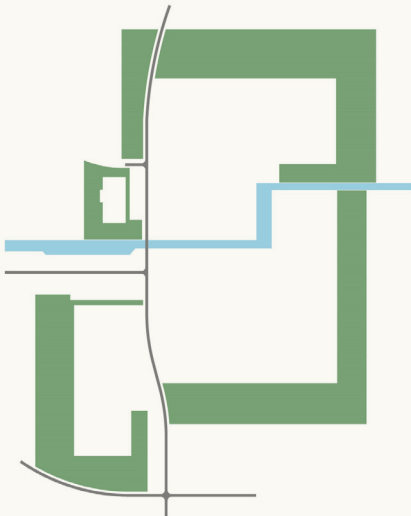
De drempel op de schaal van het hele dorp wordt gevormd door het kerngebied waar handel en ontmoeting plaats vinden. Deze winkelzone biedt toegang tot het dorp en vormt van oudsher het entreegebied met het vrijstaande café-restaurant als gezicht naar buiten.

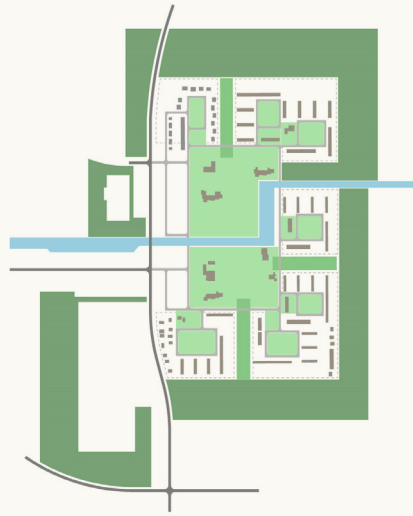
1.

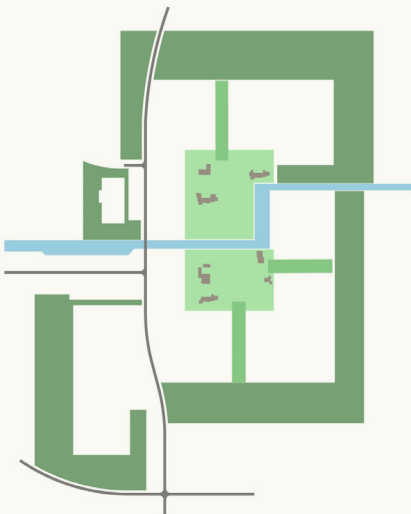
4.

2.

5.

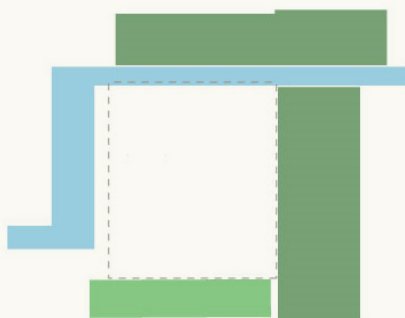
3.

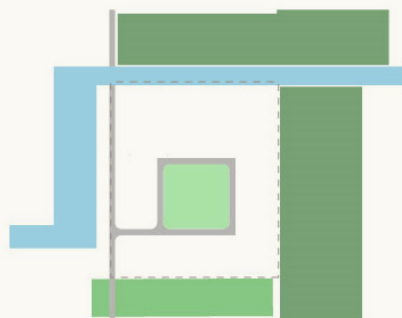
6.

Niveau woonhof

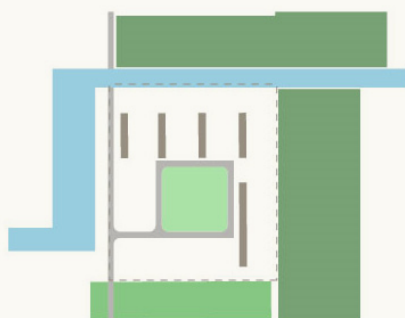
Elk woonhof vormt een collectief, een stedenbouwkundig ensemble met een gezamenlijke hofweide. Rondom de hofweide ligt een lusvormige infrastructuur. Woonstroken waarin seriematige woningen zijn ondergebracht, vormen de hofbebouwing. Deze bestaat uit een L-vormig ensemble (de haak), een drempel en een tussenzone (overgang). De Tarwehof is een uitzondering op dit principe. Kenmerkend is de sobere architectuur met een bescheiden uitstraling en een plat dak. De eenvoud van de woningbouw wordt verrijkt door de getrapte overgangen van privé naar openbaar en de subtiële detaillering. Bij vrijwel alle stroken zijn lage volumes aan het hoofdbouwvolume geschakeld. De woningen aan het voetpad beschikken over een gezamenlijke groenstrook. Grasveldjes, garageboxen met (voetbal) pleintje en andere openbare ruimte dient collectief te blijven en niet te worden gepri-
vatiseerd. Hoewel ieder hofje is opgebouwd uit dezelfde stedenbouwkundige elementen heeft ieder hofje zijn specifieke kenmerken en eigen mogelijkheden voor ver- en nieuwbouw

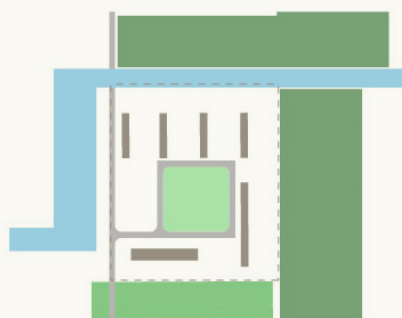
kamer

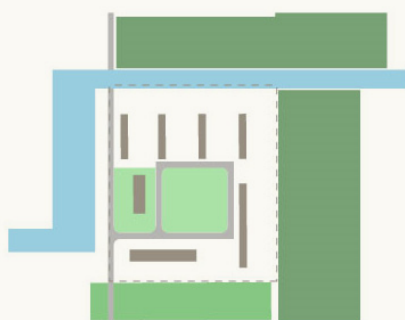
hofweide

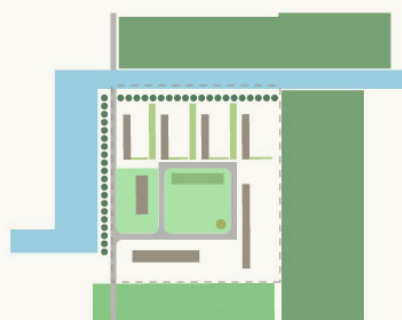
haak

overgang

drempel

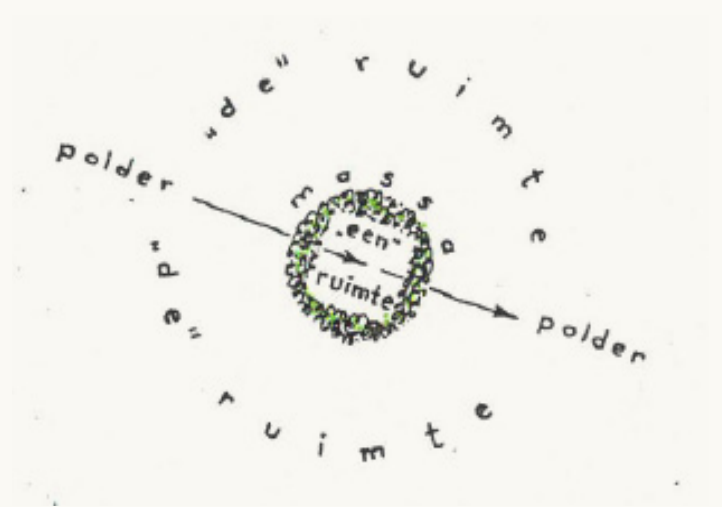

woonhof compleet

Ruimtelijke grammatica

'Een ruimte in de ruimte'

Het uitgangspunt was om geen historisch gegroeid dorp te imiteren. Het aanleggen van traditionele dorpen zou voorbijgaan aan de realiteit van de moderne samenleving, zeker in een volstrekt utilitair en kunstmatige omgeving als de polder. Om die reden werd gekozen voor de ligging naast het kruispunt van wegen en een gelijkwaardige relatie tussen alle woningen en het centrum door deze te situeren rond één centrale ruimte; 'een ruime in de ruimte'.. In Nagele is een totaalbeeld gecomponeerd, een eindbeeld waar groei en toevalligheid geen rol zouden spelen. De rechtlijnigheid en de zuivere maatverhoudingen, die het ontwerp kenmerken, komen rechtstreeks uit het gedachtengoed van De Stijl

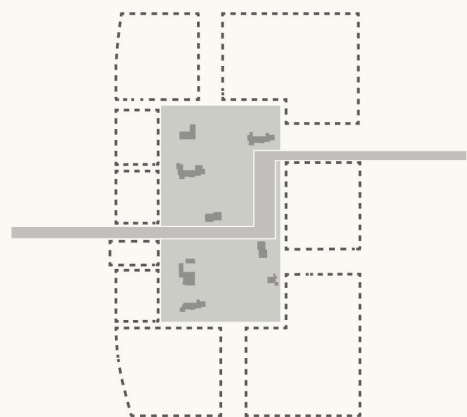
Dit principe van 'een ruimte in de ruimte' is op verschillende schaalniveau's herkenbaar aanwezig in verschillende gedaantes:

20

Schaal: dorp

Muur van bomen rondom dorp biedt beschutting tegen de wind.

Schaal: dorp

Woonhoven omsluiten open middenterrein met openbare gebouwen

Schaal: cluster

Hof met woonblokken rondom een groen veld

Schaal: cluster

Zuiderwinkels; omsloten voetpad, 'mini-lijnbaan', ontwerp van bureau Van den Broek & Bakema

Schaal: gebouw

Winkelwoning met patio naar ontwerp van architect Romke de Vries en bureau Van den Broek & Bakema

Schaal: gebouw

Entreehof scholen naar ontwerp van architect Aldo van Eyck

Schaal: gebouw

Entreehof kerk naar ontwerp van architect Jaap Bakema

Getrapte overgangen privé – openbaar

Met de komst van Opbouw-architecten kreeg de functionalistische overtuiging een sterkere meer humanistische tegenhanger. Terwijl Van Eesteren een strakke zonering van functies voorstond, wilde Van Eyck juist overgangen tussen de zones verzachten en een meer

'ontspannen' functionalisme invoeren. Zo kreeg Nagele op verschillende schaalniveau's getrapte overgangen van openbaar naar privé en vica versa waar mensen elkaar konden ontmoeten. In hoofdstuk IV zal blijken dat ook bij het ontwerp op gebouwniveau deze getrapte overgangen op verschillende manieren zijn toegepast. Bij de architectuur werd zo een directe grens tussen binnen en buiten voorkomen.

Schakel

het verbindende element vormt een schakel tussen beide delen en overlapt deze;

- vizieren
- poldervaart
- berceau begraafplaats
- as winkelstrook

Overgangszone

het verbindende element ligt in één van beide delen;

- winkelstrook
- drempels woonhoven
- entree kerk architect Bakema
- entree museum (voormalige RK kerk)
- portico's scholen
- Voorhof naar bedrijventerrein

Overlap

het verbindende element ligt in beide delen;

- Voorhof
- schoolpleinen
- vitrines winkelstrook

III. Landschap

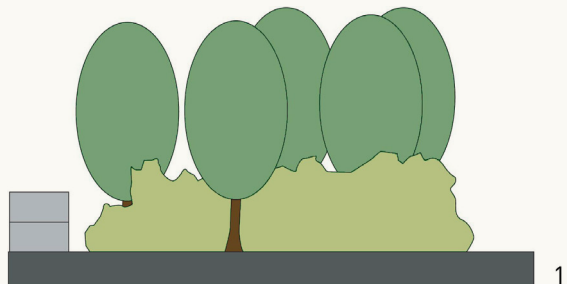
Betekenis groenontwerp

Het groene ontwerp voor het dorp Nagele vormt een wezenlijk onderdeel van het totale ontwerp van Nagele. Ook dat is een typische uiting van 'Het Nieuwe Bouwen', de gedachte van de groene stad, waarin groen op alle schaalniveaus, van de autoweg tot aan de voordeur, te ervaren is. Dit in tegenstelling tot de historische, organisch gegroeide stad waar wel tuinen, hoven en parken zijn, maar altijd als afzonderlijk elementen. Teneinde goed inzicht te krijgen in de betekenis van het groen in Nagele is 'Groenstructuurplan Nagele' opgesteld. Hieronder zijn de belangrijkste bevindingen weergegeven.

Uit de analyse van de groenstructuur blijkt hoe er 6 verschillende beplantingstypes zijn die elk een eigen rol spelen in de vormgeving van het dorp. Het groen is in de stedenbouwkundige compositie gelijkwaardig aan de bebouwing en er is een vergelijkbare gelaagdheid in te onderscheiden. Elk beplantingstype heeft z'n eigen functie, vorm en sortiment. De toepassing van deze beplantingstypes als ruimtevormend middel is buitengewoon consequent doorgevoerd. Het resultaat is een heldere, logische structuur met een duidelijke hiërarchie die tegelijkertijd een grote mate van verfijning en variatie kent.

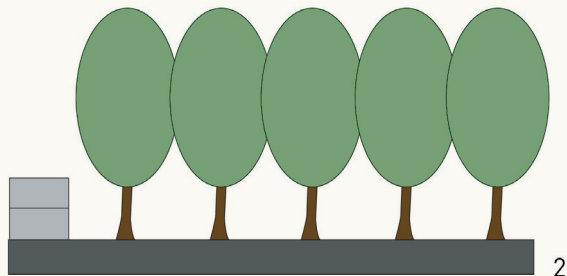
1. Bos

Grote bomen (van de 1e grootte) met een grove heesterlaag met een natuurlijk karakter.

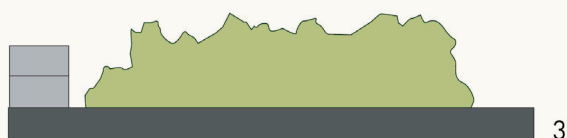
2. Bomen in gras.

Grote bomen (van de 1e grootte) die door hun grote kronen de ruimte vormen en begrenzen. Op ooghoogte is deze beplanting transparant.

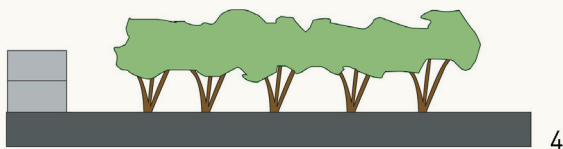

3. Grove heesterranden.

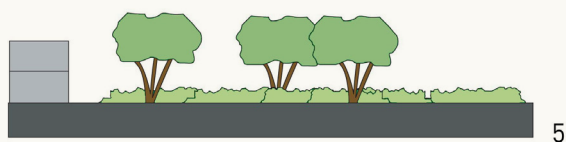
Dit beplantingstype komt overeen met type 1 maar dan zonder de hoge bomen

4. Kleine (meerstammige) bomen in gras.
Door de geringere hoogte minder ruimtebepalend dan beplantingstype 2. Er is gekozen voor kleuraccenten in verschillende seizoenen.

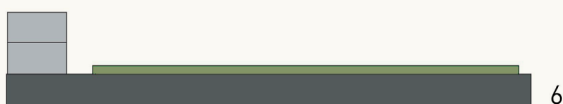

5. Bloeiende heesters
Bloeiende heesters met een meer gecultiveerd Karakter en vaak gecombineerd met de meerstammige kleine bomen.

24

6. Geschoren hagen.
Door het strakke knippen een architectonisch, gecultiveerd element. De hagen zijn (net) boven ooghoogte en geleden de ruimte.

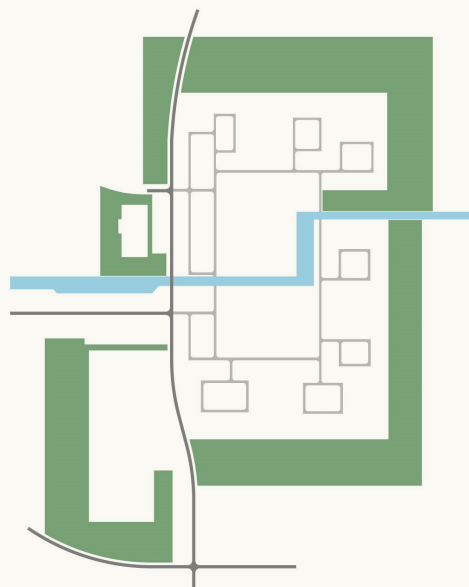

Ruimtelijke betekenis

Er is een duidelijke hiërarchie te onderscheiden tussen deze 6 beplantingstypes en hun betekenis in de ruimtelijke compositie van Nagele. Deze kan het beste duidelijk gemaakt worden aan de hand van enkele kaartjes per beplantingstype.

1. Bos

Het bos vormt een brede omsluitende kraag rond het hele dorp, en aan de andere kant van de provinciale weg rond de begraafplaats en de sportvelden. De maat, de hoogte en de dichtheid maakt dat de open polder volledig aan het zicht onttrokken is. Het dorp ligt in de beschutting van de bosschil. De wandelpaden door de bosschil maken dat het bos toegankelijk is en daardoor ook een functie heeft als wandel- en recreatiegebied. Ter plaatse van de Nagelertocht zijn de openingen in de bosschil breder. De rechte lijn van de waterloop vormt, via de opening in de bosschil, een venster op het open polderlandschap. De bosschil vormt het decor van de hoven en bepaalt daarmee in belangrijke mate de ruimte van de hoven.

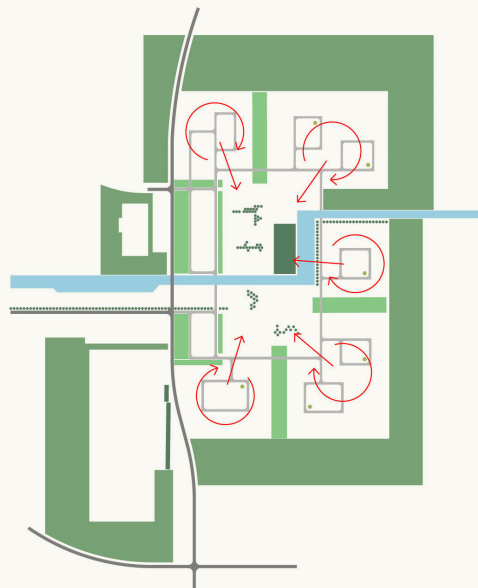
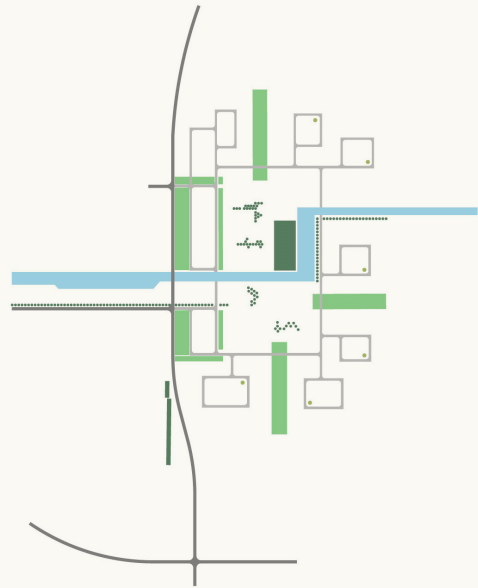

2. Bomen 1e grootte in gras

Deze bomen zijn op verschillende manieren gegroepeerd:

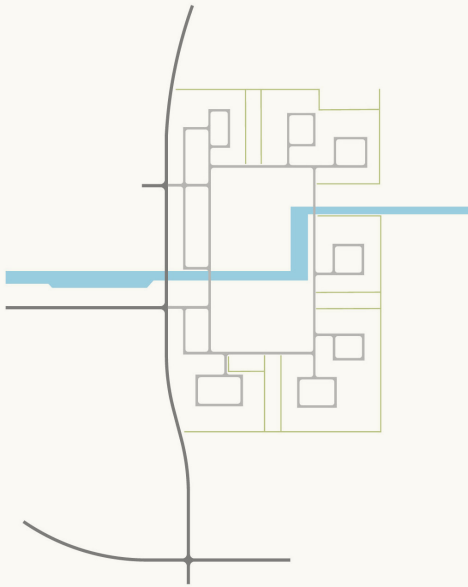
- Als langwerpige brede boomblokken (essen), de zogeheten 'vizieren'. Deze zijn als scheiding tussen de woonhoven geplaatst. Deze boomblokken schuiven steeds over de Ring het middengebied in. De Ring doorsnijdt deze 'vizieren' wat de ruimtelijk geleedende werking van de vizieren versterkt. Tegelijkertijd wordt de verbinding tussen open ruimte van het middengebied en de entree van de hoven versterkt. De combinatie van de bosschil en de vizieren maakt dat de hoven steeds aan drie zijden een decor van hoge boomkronen hebben die mede de maat en schaal van de hoven bepaalt.
- Boomblokken in een U-vorm (iepen). Deze omkaderen de winkelzones. Eén zijde van de U-vorm van deze boomblokken staat in het middengebied. De Ring loopt hier ook aan de "binnenzijde". Op deze manier zijn de winkelzone en het middengebied ruimtelijk aan elkaar gekoppeld. Ter hoogte van de Nagelertocht en Voorhof worden deze boomblokken onderbroken. Hier is zodoende vrij zicht op het middengebied.
- Verspringende boomblokken tussen de sportvelden en de Ploegstraat, onder de bomen door is er zicht op de sportvelden.
- Een enkele bomenrij langs de Nagelertocht waar deze vanuit de polder het dorp binnenkomt. Deze bomen staan opvallend wijd geplant zodat een heel transparant scherm van boomkronen ontstaat.
- Een boomblok centraal in het middengebied.
- Losse boomgroepen in het middengebied, geleiden de ruimte.
- Solitaire bomen in de hoven.

Opvallend is verder dat de bomen nergens als straatboom zijn toegepast. Ze hebben hun eigen positie en vorm en zijn nergens routebegeleidend

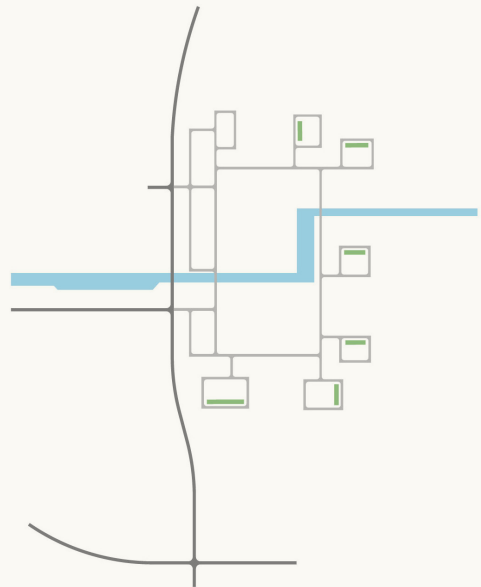
3. Grove heesterranden

Deze heesterranden begeleiden de bosschil en ze begeleiden de vizieren aan de buitenzijdes. In het eerste geval vormen ze een overgang tussen de bosschil en de hoven met aan weerszijde een wandelpad. In het tweede geval vormen ze een dichte begrenzing tussen de vizieren en achtertuinen. Ze geven de vizieren daardoor een ruimtelijke begrenzing en een zekere mate van beslotenheid.

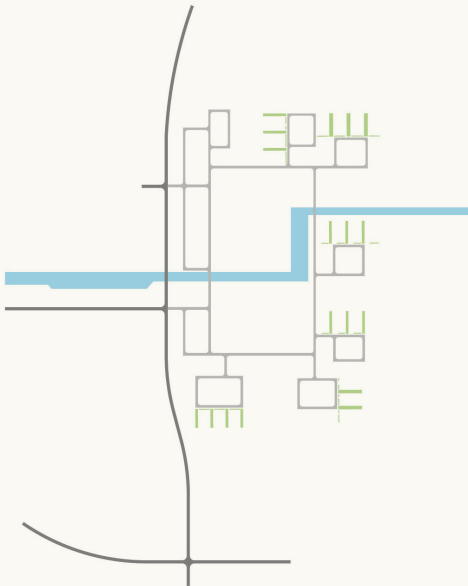
4. Meerstammige bomen

Deze zijn in losse groepen geplant. Ze zijn vooral geplant in de woonhoven, waar zij in samenspel met de gevelwanden ruimtevormend zijn. Per hof is er steeds een duidelijk principe te herkennen. Daar waar de woonblokken haaks op de weg staan, staat in het grasveld een groep meerstammige bomen. Ook de open hoeken aan de uiteinden van de bouwblokken zijn opgevuld met boomgroepen. Zo begrenzen de bomen en de bouwblokken samen de ruimte. Ook al zijn de bomen vrij klein, ze staan vrij in het gras en het zicht er onderdoor is open. Zo zijn er vanuit iedere hof, onder deze boomkronen door, zichtlijnen naar de Ring en het middengebied. Het toegepaste sortiment is gevarieerd al is per groep steeds 1 soort geplant. De variatie in soorten geeft afwisseling in bloei, bes en herfstkleur. Ook in het middengebied komen deze meerstammige bomen in losse groepen voor. Hier zijn ze steeds in combinatie met bebouwing gebruikt om de buitenruimte bij het gebouw, een zekere mate van ruimtelijke begrenzing te geven.

5. Bloeiende heesters en 6. Hagen

De bloeiende heesters zijn belangrijk vanwege kleur, variatie en vorm en versterken zo de beleving van de verschillende seizoenen in de woonomgeving. De heesterstroken bevinden zich tussen de woningblokken. Per heesterstrook zijn meerdere soorten gekozen die groepsgewijs geplant zijn, om de beoogde afwisseling in kleur te bereiken. Een enkele meerstammige boom staat losgestrooid in deze heesterstrook om extra structuur en variatie te realiseren. De hagen staan steeds in lange stroken aan de hofzijde, haaks op de kopgevels van de woningen, parallel aan de straat. Ze zijn $\pm 1,40$ m hoog en schermen de achtertuinten af.

Conclusie

Op het niveau van het gehele dorp zijn de beplantingstypes 1, 2 en 3 ruimtevormend. Ze vormen het casco, de dragende structuur van het dorp. Het bos en de grote bomen vormen telkens het decor van een hof, geven maat, schaal en beslotenheid. Vanuit de hof is er steeds een zichtrelatie met het middengebied. De grote bomenblokken spelen een belangrijke rol in het ruimtelijk verbinden van het middengebied met de overige dorpsdelen.

Beplantingstype 4 is ook ruimtevormend maar op een lager schaalniveau en vooral belangrijk op het niveau van de woonhoven. Demeerstammige bomen vormen een bloeiend ruimtevormend samenspel met de bebouwing. Deze meerstammige bomen en de gevelwanden samen bepalen de maat en de ruimte van het open veld in het hof. Richting het middengebied vormen deze meerstammige bomen een transparant scherm. Op het niveau van het woonblok, straat of individuele gebouw zijn beplantingstype 5 en 6 mede ruimtevormend.

De ontworpen groenstructuur laat zien dat er een nauwe verwevenheid bestaat met de stedenbouwkundige structuur van Nagele. Nagele ontleent zijn identiteit voor een belangrijk deel aan deze groenstructuur. Met het groenstructuurplan wordt deze groenstructuur nieuw leven ingeblazen.

IV. Architectuur

Algemeen

De woningen in Nagele zijn gebouwd en ontworpen voor landarbeiders en middenstanders met hun gezin. Om meerdere redenen zij de woningen modern te noemen. Ze zijn voor een deel uitgevoerd in eigentijdse systeembouw zoals Dura-Coignet en Cusveller. De ontwerpers wilden de bewoners moreel verheffen door een eigentijds, royaal en comfortabel huis te verschaffen. De experimentele woningplattegronden, de verschillende woningvolumes en de oorspronkelijke levendige gevels met lijnen- en vlakkenspel, maakten dat er binnen het uniforme woningbestand toch veel variatie zat. De architectuur van Nagele kent een eigen “taal”².

De architectuurtaal van Nagele

- Omsloten buitenruimte

Een gebouw of groep gebouwen omsluit een buitenruimte waar in veel gevallen ook de publieke entrees zich bevinden. Hier komt ook het principe van een getrapte overgang tussen openbaar en privé terug (hoofdstuk II). Voorbeelden hiervan zijn bijv. de scholen van Aldo

van Eyck, de kerk van Van de Broek en Bakema, en de wijze waarop de winkels gegroepeerd zijn. Ook de Zuiderwinkels (woningen met van oorsprong een patio) zijn een voorbeeld hiervan.

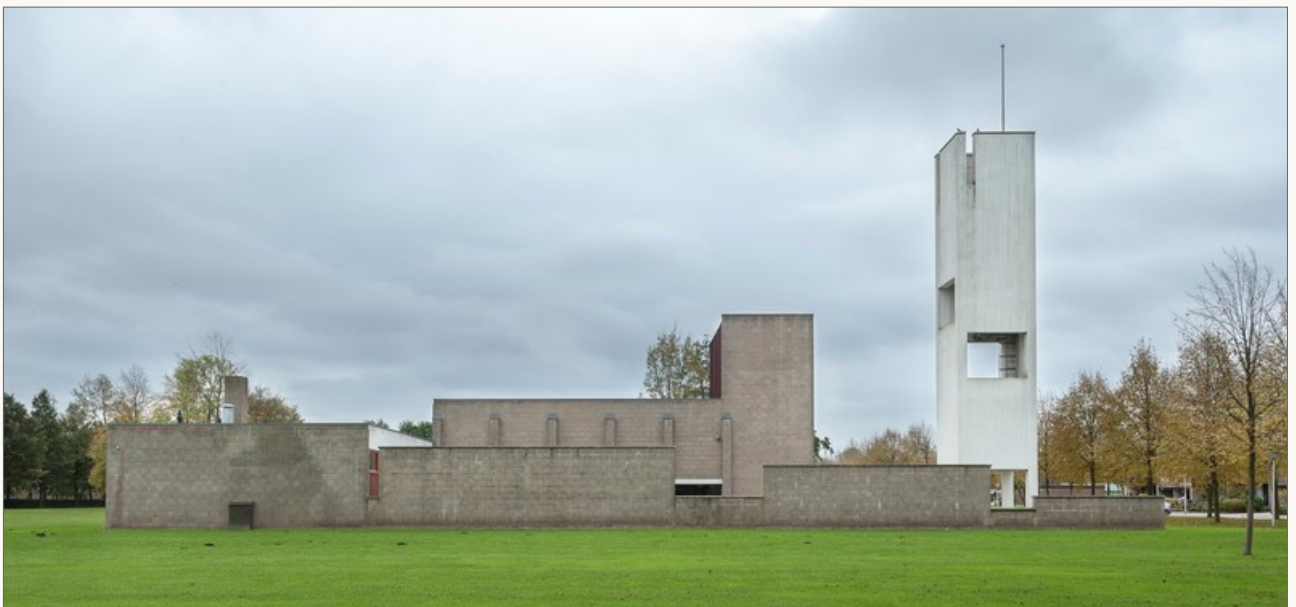
- Entreeportalen

De entree van gebouwen wordt gemarkeerd met een portaal. Feitelijk is dit ook een vorm van een getrapte overgang tussen openbaar en privé zoals al eerder beschreven. De verschijningsvorm van deze portalen verschilt; de portico's op de schoolpleinen, de glazen hoofdentree van de voormalige roomskatholieke kerk, de kerktoeren van Van de Broek en Bakema en de entree van diverse woningtypen in Nagele zoals de Tarwehof (2^e1 dak), Koolzaadhof en Karwijhof.

- Horizontale lijnen

Niet alleen in de vormtaal van het landschap en woonomgeving zijn lange lijnen te herkennen, ook in de architectuur van Nagele is dit te zien. Op ieder schaalniveau komen deze horizontale lijnen terug. Op grote schaal zijn dit de rijen woningen, op kleine schaal zijn dit de boeiboorden of plinten van de bebouwing. Doorgaande lijnen in de gevel zorgen voor eenheid. Opvallend is dat naarmate de publieke functie belangrijker wordt, de lijnen meer dynamiek krijgen. Zowel in rooilijn bij de Zuiderwinkels en de school als bij de gevel van de kerk ontworpen door de architecten Van De Broek en Bakema.

- Vlakken

In de ontwerpen van de gevels voor de verschillende woningblokken is gevarieerd met de compositie. Daarbij zorgen de lijnen in deze composities voor eenheid, terwijl de vlakken zorgen voor afwisseling. Door te variëren in de composities voor deze openingen ontstaat diversiteit binnen de eenduidige horizontale vorm van de bouwvolumes.

Bij de openbare gebouwen is te zien dat in een compositie van verschillende objecten het gevelvlak op de voorgrond vaak grotere openingen heeft dan het gevelvlak daar achter. Dit zorgt voor hiërarchie en maakt de gevels leesbaar. Er is telkens een spel gaande in de compositie van deze vlakken waardoor de gebouwen niet altijd een duidelijke voor- of achterkant hebben maar alzijdig zijn.

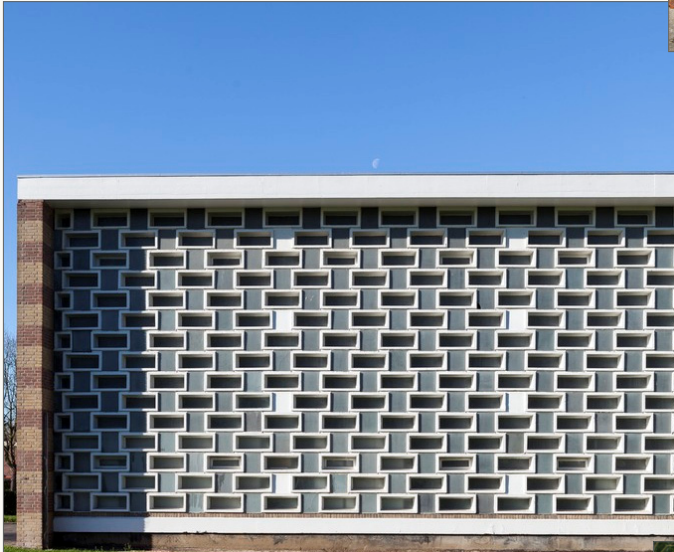
- Kaders

Het omkaderen van de ruimte is op alle schaal-niveaus terug te vinden in Nagele. In de architectuur van Nagele zijn kaders gebruikt als markering van belangrijke kruisingen, vensters of hoeken. Vooral in de openbare gebouwen zijn deze terug te vinden. Bijvoorbeeld de scholen en winkels.

- Details

Een laatste kenmerk van de architectuur van Nagele zijn de toegepaste details. Een manier om het openbare gebouw of een woning een eigen signatuur te geven.

V. (Wand)kunst in Nagele

Algemeen

In veel van de gebouwen die na de tweede wereld-oorlog in Nederland zijn gebouwd bevindt zich monumentale kunst die wanden, gevels, trappen, vloeren en plafonds siert. Het was de wens van het kabinet dat er veel aandacht aan kunst zou worden besteed. Het werd gezien als een goed middel tot volksofvoeding. Theoloog prof. Dr. G. van der Leeuw (1890- 1950) die minister van het ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschap was vond dat het volk moest worden opgevoed en persoonlijkheidsvorming en gemeenschapszin moest worden bijgebracht. Kunst was volgens hem haar plaats in de samenleving kwijtgeraakt. Dit kwam door het ontbreken van een gemeenschappelijk ideaal, een esthetische element in de opvoeding en de economische middelen om kunst onder alle bevolkingslagen te verspreiden. De overheid moest kunst en samenleving weer nader tot elkaar brengen en de kunstenaar zijn maatschappelijke functie teruggeven.

Inventariserend onderzoek

Nagele vormt hierop geen uitzondering. Nagele is een voorbeeldproject waarbij architectuur, stedenbouw, landschap en kunst integraal benaderd is. Om inzicht te krijgen in de in Nagele toegepaste kunst, heeft de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (De RCE) een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek is vastgelegd in het rapport: 'Een toekomst voor (wand)kunst in Nagele, Omgaan met kunst in een Wederopbouwgebied', een inventariserend rapport van (wand)kunst in Nagele, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Geertje Huisman, Violet Meerdink, januari 2015.

In dat rapport is gekeken naar kunstelementen die als toevoeging in of aan het gebouw zijn aangebracht vanaf de wederopbouwperiode tot nu, met als focus de wederopbouwperiode tot circa 1965. Hoewel een en ander verloren is gegaan, heeft Nagele nog steeds een aantal kunstuitingen uit de wederopbouwperiode die de moeite waard zijn om te behouden. Deze uitingen concentreren zich vooral bij/in de gebouwen met bijzondere functies en op bijzondere locaties. Recente kunst in Nagele wordt vooral toegepast in de openbare ruimte.

Naast het verkrijgen van overzicht is gekeken naar het belang ervan en onderscheid in wat gerekend kan worden tot topstukken en uitingen die voornamelijk kenmerkend zijn voor de wederopbouwperiode. Dit om verwaarlozing of vernietiging te voorkomen en om een aanzet te geven voor ideeën over behoud en beheer van deze spaarzame kunstuitingen.

Relatie Beeldkwaliteitplan

Bij planvorming om het culturele erfgoed van Nagele te restaureren en revitaliseren kunnen ook de kunstuitingen betrokken worden. Via dit Beeldkwaliteitplan kan vooraf via dialoog gestuurd worden op een vroegtijdige integrale benadering van stedenbouw, architectuur en kunst. Het raadplegen van het rapport 'Een toekomst voor (wand)kunst in Nagele, Omgaan met kunst in een Wederopbouwgebied', een inventariserend rapport van (wand)kunst in Nagele, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Geertje Huisman, Violet Meerdink, januari 2015, is daarbij een waardevol hulpmiddel.

Het is raadzaam om wat er nog is, met grote zorg te benaderen en om steeds bewust te bedenken hoe die kunst het beste tot zijn recht komt, waarom indertijd de keuze is gemaakt voor een specifiek kunstwerk, het materiaal waarin het werd uitgevoerd en de keuze voor de kunstenaar. Die keuze was niet altijd toevallig. Bepaalde architecten werkten specifiek met bepaalde kunstenaars samen of hadden voorkeur voor toepassing van bepaalde materialen en gaven de thema's aan. Vaak zijn ook de opdrachtgevers hierbij bepalend.

Nieuwbouw

Het zou mooi zijn als het oorspronkelijke principe van kunst in/bij belangrijke gebouwen een voortzetting krijgt bij nieuwe ontwikkelingen. In lijn met de wederopbouwperiode kunnen de betrokken architecten kunstelementen in de architectuur verwerken of een kunstenaar vragen die aansluit bij hun visie op het ontwerp. Daarnaast biedt de herinrichting van de openbare ruimte mogelijkheden om met kunst een inspirerende en uitnodigende plek te creëren. Door kunst integraal op te nemen als uitgangspunt voor de ontwerpopgave, waarbij de betrokken architecten deze vormgeven of kunstenaars betrekken die passen bij hun ontwerpvisie, kan het van meerwaarde zijn voor de uitstraling van het gebouw.

Kunst in Nagele

Waar in het algemeen in Nederland mede in het kader van de percentageregelingen geld beschikbaar was om een deel van de bouwsom te besteden aan kunst bij bouwprojecten, is dat in Nagele amper het geval geweest. Onderzoek heeft daar geen concrete redenen en aanwijzingen voor gevonden. Met het aantal gebouwen van openbaar nut in het programma van eisen, zouden er voldoende kansen liggen om deze te verfraaien door middel van wandkunst. Dat deze niet benut zijn heeft vermoedelijk verschillende oorzaken. Omdat Nagele geen zelfstandige gemeente is beschikt het niet over een eigen gemeentehuis

en gebouwen van gemeentelijke diensten waarin wandkunst zou kunnen zijn aangebracht. Verder beschikten de opdrachtgevers over weinig geld waardoor er bij de bouw voor sobere vormgeving en weinig luxueuze materialen is gekozen. Slechts in een klein aantal gevallen is (wand-) kunst aangebracht. Maar er is nog een ander aspect dat in Nagele meespeelt. Voor een aantal van de architecten die Nagele heeft ontworpen, speelde het adagium van eenvoud een grote rol; 'meer door minder'. Dit uitte zich onder meer in platte daken, de toepassing van geprefabriceerde onderdelen en door weinig extra onderdelen of kunst toe te voegen. Beeldkwaliteit zit hem meer in het gebruikte materiaal, kleuren en de vormen van de architectuur an sich. Gecombineerd met de magere budgetten is hierin mogelijk het antwoord gelegen.

VI. Cultuurhistorische waardering

Algemeen

In dit hoofdstuk staan de cultuurhistorische waarden van Nagele centraal. Het gaat dan om de periode van het ontwerpproces tot de realisatie en uitwerking van het ontwerp, die doorloopt tot ongeveer 1970 en als 'wederopbouwerfgoed' aange-merkt kan worden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft hier onderzoek naar gedaan. De uitkomsten zijn beknopt opgenomen in dit hoofdstuk. De eerste vraag die beantwoord wordt is wat Nagele als dorp vanuit cultuurhistorisch oogpunt zo bijzonder maakt. De tweede vraag daarbij is wat precies in het dorp van waarde is, waarbij gekeken is naar de hoofdstructuur, ensembles, gebouwen en kunst. Dit maakt het mogelijk om te bepalen wat je echt wilt behouden en waar ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen. Dit laatste wordt apart toegelicht onder het kopje uitgangspunt voor de toekomst.

Cultuurhistorische betekenis

Nagele is bijzonder omdat het in Nederland het enige dorp is dat werd ontworpen volgens de principes van Het Nieuwe Bouwen. In Nagele is de modernistische visie van De 8 en Opbouw op verschillende manieren zichtbaar. Er is gebruik gemaakt van moderne bouwtechnieken, zoals het Cusveller-systeem voor vloeren. Andere moderne middelen waren beton, glasstroken, glazen puien, geribbeld glas, draadglas, asbestcementen platen en platte daken. Tot dan toe waren platte daken geen gemeengoed en als ze al werden toegepast, was dat doorgaans in de stad. Ook het woonhof, bestaande uit stroken rijtjeswoningen

of twee-onder-een-kapwoningen rondom een gemeenschappelijke ruimte, was vernieuwend.

In Nagele zijn de verschillende functies wonen, werken, verkeer en recreatie duidelijk gescheiden. De verkeersweg loopt rondom een gemeenschappelijk middenterrein, waaromheen noordelijk, oostelijk en zuidelijk de woonhoven zijn gegroepeerd. Op de groene centrale ruimte waren de maatschappelijke functies gesitueerd. De windsingel scheidt niet alleen het dorp van de polder. Het bos beschermt ook het dorp tegen wind en fungeert als recreatiegebied. Om het welzijn van de bewoners te vergroten waren lucht- en lichttoetreding en ruimte belangrijke aandachtspunten. Om lichttoetreding te waarborgen kregen veel woningen daarom grote raampartijen, glazen puien en glasstroken. Nagele is het enige gerealiseerde dorp in de context van CIAM. Het is ook opmerkelijk dat De 8 koos voor een dorp, omdat CIAM zich voornamelijk richtte op de stedenbouw. Nagele is dan ook ontworpen volgens stadse principes, vanuit de overtuiging dat een dorp en een stad niet wezenlijk van elkaar verschillen. Ook is de realisatie van Nagele belangrijk geweest voor De 8 en Opbouw.

Nagele is verder van belang voor de geschiedenis van de Noordoostpolder. De polder werd drooggelegd om nieuwe landbouwgrond te creëren. De elf dorpen werden gesticht om hoofdzakelijk landarbeiders in te huisvesten. De polder kwam tot stand via integrale planning, een proces waarbij wetenschappers en vertegenwoordigers van verschillende disciplines samenwerkten. Toekomstige bewoners werden uitgekozen via een grondige selectieprocedure. De verzuiling is in Nagele zicht-

baar op de centrale ruimte, waarop de kerken en scholen van gezindten ieder een eigen plek kregen. Nagele is een opvallend dorp in de Noordoostpolder. De andere dorpen waren traditioneler van opzet en kregen huizen met puntdaken. Nagele is het enige modernistische dorp met platte daken. Bijzonder is verder de samenhang tussen het stedenbouwkundige concept van Nagele en de groenstructuur. Het groen benadrukt de stedenbouwkundige opzet, maar scheidt ook de verschillende elementen daarvan. De ruimte van het dorp wordt omkaderd en gedefinieerd door de windsingel, een bos van hoge bomen en grove heesters. De vizieren, langwerpige, brede boomblokken, scheiden de woonhoven van elkaar, maar verbinden ook de windsingel met de centrale ruimte van het dorp. De vizieren vormen ook een extra wand zodat alle hoven, op de Karwijhof na, op drie plekken worden omgeven door groen. De groene centrale ruimte wordt in de woonhoven in het klein herhaald.

Kort samengevat kan gesteld worden dat Nagele een uniek voorbeeld is van een dorp dat volgens bijna idealistische beginselen in naoorlogs Nederland is ontworpen. Als geen ander dorp in Nederland weerspiegelt het de denkbelden van toonaangevende modernistische architecten op de samenleving. Het staat daarmee symbool voor het optimisme en de hang naar vooruitgang en vernieuwing die de wederopbouwperiode kenmerkte. De erkenning als wederopbouwgebied van nationaal belang door het Rijk onderstreept deze conclusies.

Waardevolle kenmerken

De bijzondere betekenis van Nagele komt als eerste tot uiting in de stedenbouwkundige aanleg. Deze opzet wordt de hoofdstructuur genoemd en is grotendeels bewaard gebleven. De structuur weerspiegelt in hoge mate de oorspronkelijke intenties van de 8 en Opbouw om van Nagele een ideaal modern dorp voor landarbeiders te maken. Een gedetailleerde beschrijving van hoe dat is uitgewerkt is in de vorige hoofdstukken te lezen. De kaart 'structuur' geeft een

overzicht van de belangrijkste elementen die het beeld van Nagele bepalen. Dit raamwerk heeft een hoge cultuurhistorische waarde.

Naast de structuur kent Nagele een groot aantal gebieden waar bebouwing en (groen-)inrichting van de openbare ruimte direct in onderlinge samenhang zijn ontworpen en gebouwd. Deze 'ensembles' zijn functionele en ruimtelijke eenheden, maar staan nooit op zichzelf. Er is altijd sprake van een relatie met het stedenbouwkundig raamwerk van Nagele. In de vorige hoofdstukken is ook hiervan een gedetailleerde beschrijving terug te vinden. Sommige ensembles zijn op een andere wijze ingevuld dan oorspronkelijk bedoeld, ingrijpend veranderd of zijn gesloopt. De gaafheid en herkenbaarheid als wederopbouwerfgoed speelt een belangrijke rol in de waardering van de ensembles (zie kaart 'ensembles').

Vanzelfsprekend zijn de gebouwen in het dorp zeer beeldbepalend. Ook hier moet gezegd worden dat de gebouwen nooit op zich staan, zij staan altijd in directe relatie met het raamwerk en het ensemble waarin de bebouwing zich bevindt. Het bepalen van de waarden is gedaan aan de hand van verschillende criteria. Gekeken is naar een evenredige vertegenwoordiging van de betrokken architecten en globaal de positie van het gebouw in het oeuvre van de betreffende architect. Maar vooral ook naar innovatieve bouwmethoden, de karakteristieke vormtaal, esthetische kwaliteiten, beeldbepalende locaties en functionele betekenis in relatie tot de rest van het dorp. Afhankelijk van de gaafheid en herkenbaarheid is vervolgens gekozen gebouwen hoog of minder hoog te waarderen, zoals op de kaart 'gebouwen' is te zien.

Omdat er tijdens de wederopbouwperiode in Nederland veel aandacht is besteed aan kunst, is ook voor Nagele gekeken naar dit aspect. Uit een inventarisatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed blijkt dat in Nagele verschillende kunstuitingen zijn gerealiseerd in de beginjaren van het dorp. Architecten, kunstenaars en bewoners hebben via kunst

hun stempel gedrukt op de beleving van het dorp. Kunst wordt hierbij breed geïnterpreteerd: wand-kunst, kunstobjecten als symbolen in de openbare ruimte, uitingen van religie en bijzondere interieurs. Deze elementen zijn minstens zo belangrijk als de architectuur, stedenbouw en groenrichting. Zij vertellen namelijk op prachtige wijze het verhaal van Nagele uit de beginjaren van het dorp.

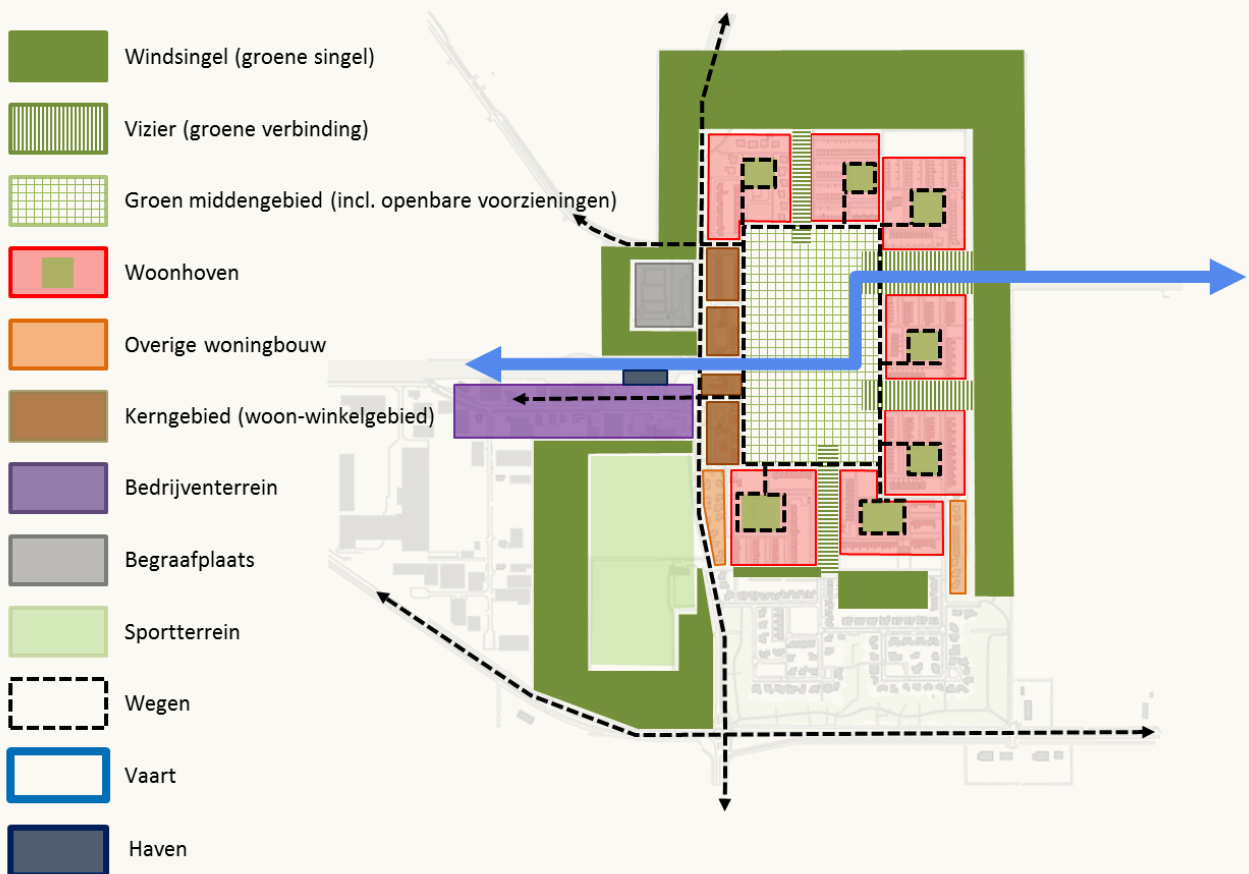
Uitgangspunt voor de toekomst

Vertrekpunt bij planvorming is behoud van de meest waardevolle elementen. Dit betekent niet dat er een stomp over Nagele gaat. Dat past ook niet bij Nagele, waar vooruitstrevend denken en geloof in vooruitgang onderdeel is van de cultuurhistorische betekenis. Waardevolle historische gebouwen moeten daarnaast ook met de tijd mee willen zij aantrekkelijk blijven voor gebruikers. Behoud

betekent vooral dat er zorgvuldig gekeken wordt naar restauratie en herstel van de historische kenmerken bij planvorming, zodat ook toekomstige generaties het Nagele van toen kunnen ervaren. Door aan te geven wat de meest cultuurhistorisch waardevolle elementen zijn, wordt natuurlijk ook duidelijk wat minder van waarde is. Juist op die plekken is ruimte voor nieuwe ontwikkeling en soms verregaande vernieuwing op een wijze die eigentijds is en tegelijkertijd past bij Nagele.

Waarderingskaart Nagele

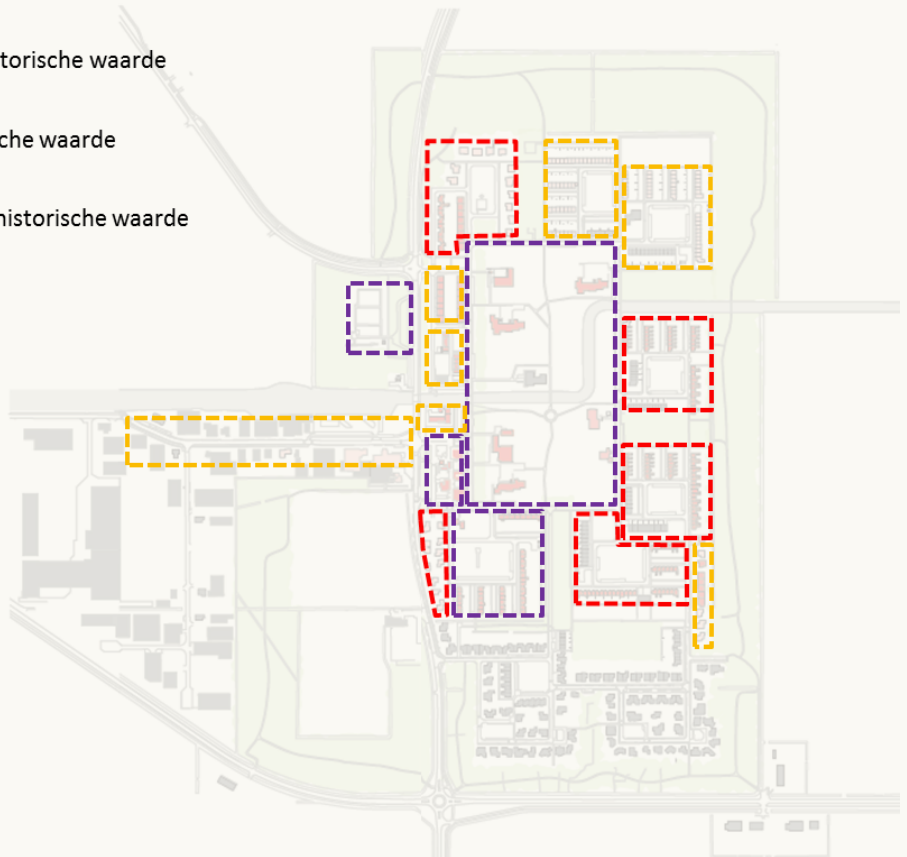
Structuur - wederopbouwperiode

Waarderingskaart Nagele

Ensembles - wederopbouwperiode

- Zeer hoge cultuurhistorische waarde
- Hoge cultuurhistorische waarde
- Gemiddelde cultuurhistorische waarde

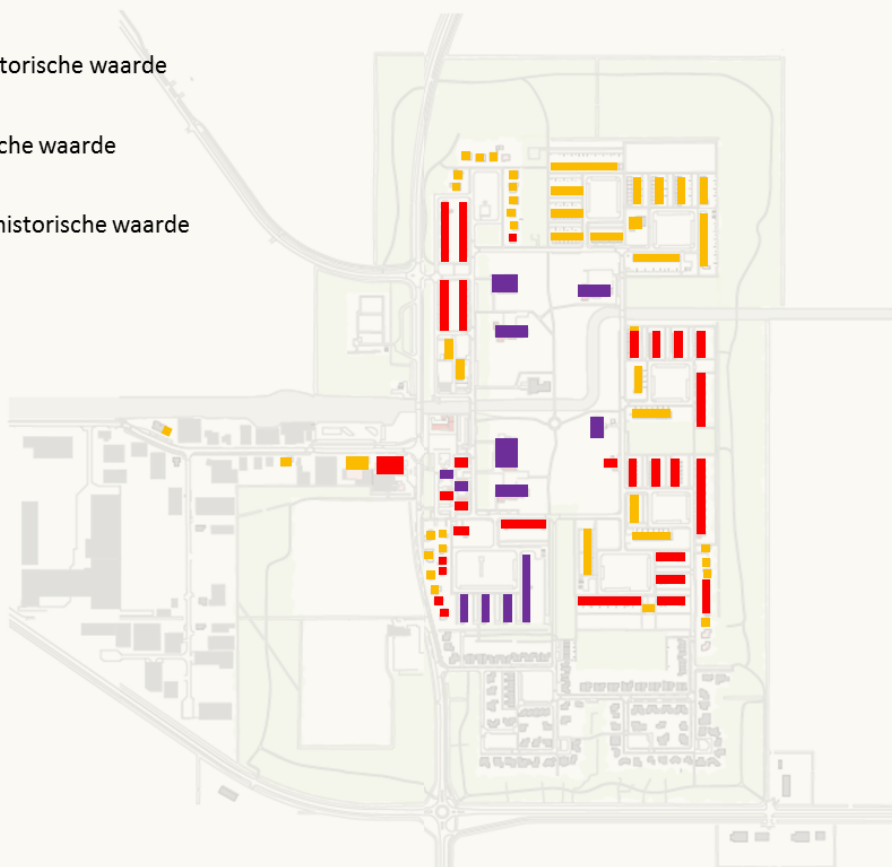
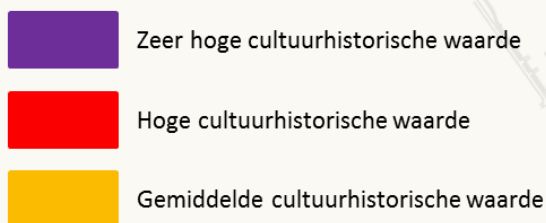

39

Ensembles		
Zeer hoge cultuurhistorische waarde	Van belang vanwege de gaafheid en herkenbaarheid als onderdeel van het stedenbouwkundig concept van Nagele. Van zeer hoge waarde vanwege de aanleg en/of onderlinge samenhang van de bebouwde en onbebouwde ruimte.	Behoud en herstel van de oorspronkelijke aanleg en/of maat, schaal en situering, in onderlinge samenhang, is uitgangspunt. Binnen dit kader ruimte voor kleinschalige invullingen die aansluiten bij het karakter van het ensemble.
Hoge cultuurhistorische waarde	Van belang vanwege de herkenbaarheid als onderdeel van het stedenbouwkundig concept van Nagele. Van hoge waarde vanwege de onderlinge samenhang van de bebouwde en onbebouwde ruimte.	Behoud van de maat, schaal en situering, in onderlinge samenhang, is uitgangspunt. Binnen dit kader ruimte voor eigentijdse invullingen die aansluiten bij het karakter van het ensemble.
Gemiddelde cultuurhistorische waarde	Van belang vanwege de positie in en ligging als onderdeel van het stedenbouwkundig concept van Nagele	Ruimte voor schaalvergroting, innovatie en/of nieuwe invullingen. Bij functiebehoud is de huidige opzet van de bebouwde en onbebouwde ruimte zoveel mogelijk uitgangspunt. Bij functieverandering ruimte voor een nieuwe opzet rekening houdend met aanpalende ensembles en de positie van de plek op dorpsniveau.

Waarderingskaart Nagele

Gebouwen - wederopbouwperiode

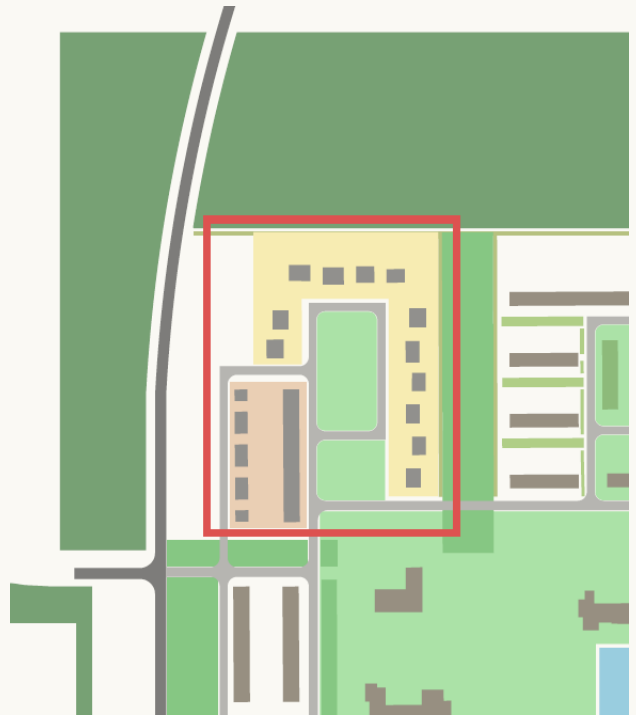
40

Bebouwing		
Zeer hoge cultuurhistorische waarde	Van zeer groot belang vanwege de architectuurhistorische waarde, gaafheid en in relatie tot het ensemble waar de bebouwing zich in bevindt. Monumenten of potentiële monumenten die het aanzien van wederopbouwgebied Nagele kenmerken.	Behoud en/of herstel van de oorspronkelijke kwaliteiten van het exterieur (detaillering, kleur) en eventueel interieur zijn het uitgangspunt.
Hoge cultuurhistorische waarde	Van belang vanwege de beeldbepalende betekenis voor het aanzien van Nagele en in relatie tot het ensemble waar de bebouwing zich in bevindt.	Behoud en/of herstel van de oorspronkelijke kwaliteiten van het exterieur. Bij eventuele aanpassing zijn de huidige maat, schaal en een vormgeving uitgangspunt.
Gemiddelde cultuurhistorische waarde	Van belang vanwege de relatie tot het ensemble de bebouwing zich in bevindt.	Bij aanpassing of vervanging is de huidige plek in relatie tot het ensemble of aanpalende ensembles uitgangspunt en een vormgeving die aansluit bij het modernistische karakter van Nagele. Ruimte voor vernieuwing en het toevoegen van eigentijdse en innovatie invullingen.

VII. Woonhoven

Tarwehof

De Tarwehof is het enige woonhof met afwijkende opzet, in die zin dat de voor Nagele karakteristieke ensemble van haak, overgang en drempel niet aanwezig is. In plaats daarvan is in dit hof ruimte gemaakt voor ruime bungalow's (geel) en twee-onder-een-dak woningen (rood). Gerard Schouten (1924-2000) en Gerrit de Jonge (1927) waren de ontwerpers van de premiekoopwoningen in de Tarwehof (1966). Een hofweide en drempel zijn wel aanwezig.

42

Opgave

De opgave voor dit hof is het herkenbaar aanwezig houden van de stedenbouwkundige opzet. Dit vraagt om een verschillende benaderingswijze voor de twee te onderscheiden delen; de bungalows en de twee-onder-een-dak woningen.

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering	2 ¹ dak		bungalows	
ensemble	Hoog		Hoog	
gebouwen	Hoog		Gemiddeld	
Benadering*	verbouw	nieuwbouw	verbouw	nieuwbouw
plaatsing	H	H	H	D
vormgeving	H	D	H - D	D
Detail / kleur / materiaal	H	D	H - D	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

De bungalows

Dit deel van het woonhof (geel) heeft een open en losse opzet door een lichte verspringing in rooilijn om en om, ruime kavels en het ontbreken van allerhande schuttingen. Dit open karakter

versterkt hier het gevoel van collectiviteit. Door het ontbreken van het kenmerkende stedenbouwkundige ensemble, is de cultuurhistorische waarde lager. Architectuurhistorisch passen de woningen echter naadloos in de architectuurtaal van Nagele. In dat opzicht zijn de woningen wel beeldbepalend voor Nagele.

De twee-onder-een-dak

De twee-onder-een-dak woningen (rood) zijn begin jaren '70 gerealiseerd. Vernieuwend was de carport voor de garage, waar onder ook de ingang van het huis was. De eenheid in materiaal en kleur is door de jaren heen redelijk goed behouden gebleven en draagt bij aan de eenheid van deze woningen. Verder heeft de woning een typerende gevelindeling met de raampartijen 1.2 m terugliggend ten opzichte van de gevel; met doorlopend boeiboord voor de twee-onder-een-dak en een loggia over de volledige breedte van de woning. Daarmee is de entree en de

loggia van de woningen een mooi voorbeeld van het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vica versa. Het maakt deze woningen kenmerkend voor de architectuurtaal van Nagele en daarmee architectuurhistorisch waardevol.

Binnen was de open keuken, verbonden met de woonkamer, een nieuwigheid. Een belangrijke visie achter het experimentele concept van de modelwoning was de vrijheid van de bewoner het huis op de eigen manier in te richten

en te gebruiken. Alle kamers hadden grote raampartijen, zodat verschillende soorten gebruik mogelijk waren. Het huis is van lichte baksteen en binnen wit gepleisterd. Binnen en buiten was het hout zwart geschilderd. Deze neutrale kleuren gaven de bewoners de vrijheid in het interieur alle kleuren te gebruiken, die ze wensten.

Gerstehof - Lucernehof

De Gerstehof en Lucernehof zijn een vroeg voorbeeld van succesvolle seriematig geproduceerde woningbouw die op grote schaal is gerealiseerd. Het rationaliseren van het bouwproces ligt aan de basis van het gedachtengoed van Nagele. In combinatie met de wijze waarop deze zijn gebouwd binnen het stedenbouwkundig ensemble en daarmee in de context van Nagele en 'Het Nieuwe Bouwen' is er daarom sprake van een zekere cultuurhistorische waarde.

Gerstehof en Lucernehof zijn gebouwd rond 1967. De seriematig geproduceerde woningen, ontworpen door J. van Egteren, zijn op verschillende plaatsen in Nederland gebouwd. Deze architect maakte geen deel uit van het collectief van De 8 en Opbouw. De woningen vertegenwoordigen op basis van zeldzaamheid geen uitzonderlijke cultuurhistorische waarde.

gelijktijdig met de drempel van de Klaverhof en de overgang van de Koolzaadhof, wegens geconstateerde vergrijzing, seniorenwoningen gebouwd.

- 44 De drempels (rood) van beide woonhoven zijn in tegenstelling tot het originele ontwerp toch ingevuld. In de Gerstehof zijn hier in de jaren '70

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Gerstehof		Lucernehof	
ensemble		gemiddeld		gemiddeld	
gebouwen		gemiddeld		gemiddeld	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw	verbouw	nieuwbouw
haak	plaatsing	H - D	D	H - D	D
	vormgeving	H - D	D - C	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	H - D	D - C	H - D	D - C
drempel	plaatsing	H - D	D	H - D	D
	vormgeving	H - D	D - C	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	H - D	D - C	H - D	D - C
overgang	plaatsing	-	-	H	D
	vormgeving	-	-	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	-	-	H - D	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

Opgave

De opgave voor dit hof is het herkenbaar aanwezig houden van de stedenbouwkundige opzet (de plaatsing van haak – paars; drempel – rood; overgang – oranje). Buiten dat is er in beide woonhoven ruimte om te experimenteren in het verlengde van het 'gedachtengoed van Nagele'. Omdat de architectuur in deze woonhoven geen zeldzaamheidswaarde heeft kan ze ruimte bieden voor innovatieve en duurzame nieuwbouw of renovatie die kan bijdragen aan een toename

van diversiteit. Voor de drempels is gelet op de oorspronkelijke ontwerpintenties van dit deel, alzijdigheid van eventuele bebouwing een belangrijk uitgangspunt evenals de zichtrelatie van het woonhof over deze drempel met het middenterrein.

Lucernehof, VANEG-woningen, haak

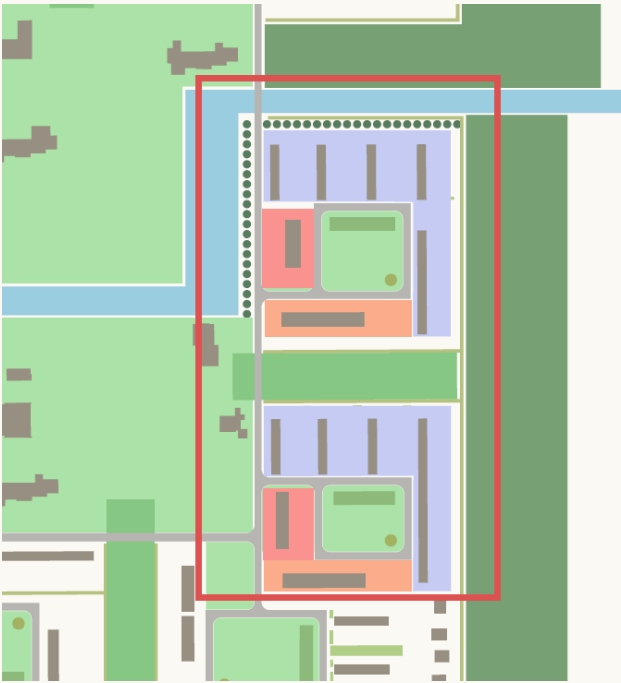
Lucernehof, VANEG-woningen, haak

Vlashof - Klaverhof

De woningen aan de Vlashof en de Klaverhof zijn in twee verschillende periodes gerealiseerd. De Rietveldwoningen voor beide woonhoven werden in 1955/56 gerealiseerd naar ontwerp van Gerrit en Jan Rietveld. De Vaneg-woningen werden pas in 1972/73 gerealiseerd door bouwbedrijf Van Egteren. Deze seriematige systeembouw-woningen zijn in heel Nederland gebouwd.

Rietveldwoningen

De architectonische waarde van de Rietveldwoningen in beide haakvormige stempels (paars) is hoog. Dat betekent dat zowel de stedenbouwkundige opzet als de architectuur van de woningen hoog gewaardeerd worden. Gerrit Rietveld was vanaf het eerste uur bij de plannen voor Nagele betrokken. De stedenbouwkundige eenheid van de haak en de ontworpen architectuur zijn belangrijke identiteitsdragers van Nagele. De rij woningen aan de Ring zijn in 1960/61 aan de noordzijde uitgebreid met een hoekwoning, het voormalige hulppostkantoor.

Kenmerkend voor het woningontwerp is een subtiel lijnen- en vlakkenspel met een terugkomende haakvorm, zowel in de gevel als in de plattegrond. De gevel was opgebouwd uit vlakken met verschillende kleuren. Opvallend was het idee van de gekleurde draadglaspanelen. In het metselwerk

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Vlashof		Klaverhof	
ensemble		hoog		hoog	
gebouwen	Rietveld:	hoog		hoog	
	Van Egteren:	gemiddeld		gemiddeld	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw	verbouw	nieuwbouw
haak	plaatsing	H	H	H	H
	vormgeving	H	H	H	H
	detail / kleur / materiaal	H	H	H	H
drempel	plaatsing	H - D	D - C	H - D	D - C
	vormgeving	H - D	D - C	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	H - D	D - C	H - D	D - C
overgang	plaatsing	H	D	H	D
	vormgeving	H - D	D - C	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	H - D	D - C	H - D	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

waren vlakken herkenbaar van geelkleurige hardgrauwe klinkers, rode klinkers en paarse plintklinkers. De woning-plattegrond was compact en experimenteel. Langs een kleine vierkante woonkamer lagen, in een haak, de voorzieningen als keuken en entree. De achtergevel van de woningen is even belangrijk als de voorgevel. Doordat alle woningen dezelfde oriëntatie hebben en uitkijken op de achtergevel van de overburen is de achterzijde eveneens een zichtzijde.

Vanegwoningen

De architectonische waarde van de Vanegwoningen langs de vizier in de Vlashof (oranje) is middel hoog. Dat betekent dat uitsluitend de stedenbouwkundige inpassing gewaardeerd wordt. Er wordt geen architectonische waarde gehecht aan de woningen. Dit geldt ook voor dit type in de Klaverhof op de overgang (oranje). De woningen zijn stedenbouwkundig slecht ingepast op de overgang van de Klaverhof naar de Koolzaadhof.

Vanuit de Koolzaadhof heeft men zicht op de niet representatieve achterzijde van de woningen. De woningen grenzend aan de Ring op de drempel (rood) worden zowel qua stedenbouwkundige inpassing als architectuur laag gewaardeerd.

Opgave

De opgave voor dit hof als geheel is het herkenbaar aanwezig houden van de stedenbouwkundige opzet. Gezien de hierboven verwoorde waardering geldt daarbovenop het behoud van de architectuur van de Rietveldwoningen (de haak). Voor de drempels is gelet op de oorspronkelijke ontwerpintenties van dit deel, alzijdigheid van eventuele bebouwing een belangrijk uitgangspunt evenals de zichtrelatie van het woonhof over deze drempel met het middenterrein. De overgang van beide hoven wordt lager gewaardeerd. Hier is dan ook meer ruimte voor verandering. Dit moet evenwel zorgvuldig zijn afgestemd op de cultuur- en architectuurhistorisch hoog gewaardeerde haak.

Vlashof, Rietveld-woningen, haak

Vlashof, VANEG-woningen, overgang

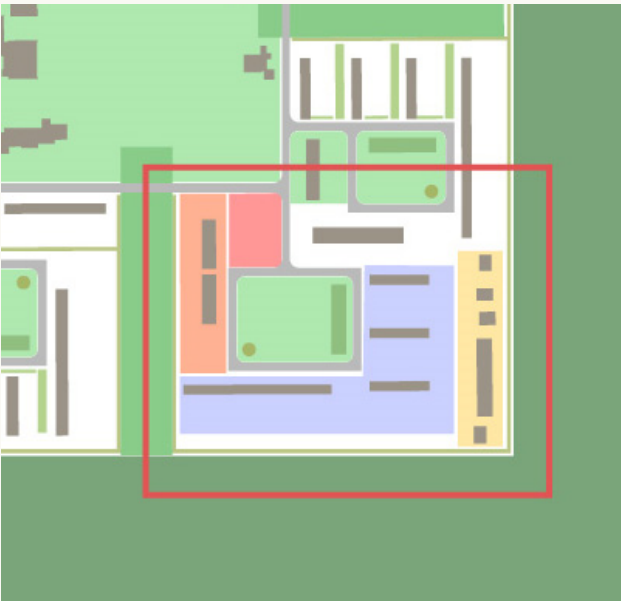
Klaverhof, senioren-woningen, drempel

Koolzaadhof en (verlengde) Klaverhof

De woningen van de Koolzaadhof en de Klaverhof grijpen inelkaar. De woningen in de haak van de Koolzaadhof (paars) zijn halverwege de jaren '50 gebouwd. Deze arbeiderswoningen zijn ontworpen door Mart Stam en Wim van Bodegraven. Het is een van de weinige woningbouwprojecten van Mart Stam die in West-Europa zijn gebouwd. Dit maakt dat de woningen een zekere zeldzaamheidswaarde vertegenwoordigen.

De woningen van Stam en Van Bodegraven hebben aan de voorzijde een vestibule waarin de entreehal is ondergebracht. De entreehal vormt de geleidelijke overgang van buiten naar binnen en was een belangrijk uitgangspunt voor het ontwerp van de woning. Het vormt een goed voorbeeld van de ruimtelijke grammatica van Nagele; het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vica versa.

De gevels van de woningen van de haak werden in het origineel ontwerp gekenmerkt door een

hoge mate van uniformiteit. De doorlopende belijning benadrukt de eenheid en is samen met de terugkerende vlakverdeling en uniforme kleuren een sprekend voorbeeld van de architectuurtaal van Nagele. De woning heeft een royale breedtemaat van 6,7 meter, maar is met een krappe 6 meter ondiep volgens de huidige maatstaven.

49

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Koolzaadhof	
ensemble		hoog	
gebouwen	Stam en Van Bodegraven	hoog	
	n.b. (overgang)	gemiddeld	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw
haak	plaatsing	H	H - D
	vormgeving	H	H - D
	detail / kleur / materiaal	H	H - D
drempel	plaatsing	-	-
	vormgeving	-	-
	detail / kleur / materiaal	-	-
overgang	plaatsing	H	D
	vormgeving	H - D	D - C
	detail / kleur / materiaal	H - D	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

De overgang van dit woonhof(oranje) is bebouwd met een 10-tal seniorenwoningen in de jaren '70, wegens geconstateerde vergrijzing. Deze woningen hebben geen bijzondere architectonische waarde. Wel maakt het onderdeel uit van de stedenbouwkundige opzet van Nagele en is het in die zin beeldbepalend.

De woningen aan de (verlengde) Klaverhof (geel) bestaan uit enkele bungalows en twee-onder-een-dak woningen. Deze laatste staan ook aan de Tarwehof en zijn een ontwerp van Gerard Schouten (1924-2000) en Gerrit de Jonge (1927).

De woningen maken geen onderdeel uit van het zo kenmerkende stedenbouwkundig ensemble.

Opgave koolzaadhof

De opgave voor dit hof als geheel is het herkenbaar aanwezig houden van de stedenbouwkundige opzet. Voor de architectuur geldt een onderscheid tussen de verschillende stedenbouwkundige ensembles; haak, overgang en drempel. De drempel (rood) is als een van de weinigen in Nagele onbebouwd gebleven overeenkomstig het origineel ontwerp. Dit willen we zo houden. Voor

50

Koolzaadhof, Mart Stam en Wim van Bodengraven, haak

Koolzaadhof, Mart Stam en Wim van Bodegraven, haak

Koolzaadhof, senioren-woningen, overgang

de overgang is gelet op de waardering, ruimte voor verandering aanwezig. De haak daarentegen is waardevol en behoud en waar mogelijk herstel van originele architectuur is het doel.

(verlengde) Klaverhof, bungalows

De bungalows zijn relatief kleine rechthoekige bouwvolumes van 2 lagen met plat dak. Samen met de twee-onder-een-dak staan ze in een strakke rooilijn enigszins teruggerooid ten opzichte van de woningen van de haak van de Klaverhof. Ze kennen een verticale geleding en sluiten goed aan op de architectuur van de tussenliggende twee-onder-een-dak woningen.

Architectuurhistorisch passen de woningen naadloos in de architectuurtaal van Nagele. In dat opzicht zijn de woningen wel beeldbepalend voor Nagele.

(verlengde) Klaverhof, twee-onder-een-dak

De twee-onder-een-dak woningen (rood) zijn begin jaren '70 gerealiseerd. Vernieuwend was de carport voor de garage, waar onder ook de ingang van het huis was. De eenheid in materiaal en kleur is door de jaren heen redelijk goed behouden gebleven en draagt bij aan de eenheid

van deze woningen. Verder heeft de woning een typerende gevelindeling met de raampartijen 1.2 m terugliggend ten opzichte van de gevel; met doorlopend boeiboord voor de twee-onder-een-dak en een loggia over de volledige breedte van de woning. Daarmee is de entree en de loggia van de woningen een mooi voorbeeld van het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vice versa. Het maakt deze woningen kenmerkend voor de architectuurtaal van Nagele en daarmee architectuurhistorisch waardevol.

Binnen was de open keuken, verbonden met de woonkamer, een nieuwigheid. Een belangrijke visie achter het experimentele concept van de modelwoning was de vrijheid van de bewoner het huis op de eigen manier in te richten en te gebruiken. Alle kamers hadden grote raampartijen, zodat verschillende soorten gebruik mogelijk waren. Het huis is van lichte baksteen en binnen wit gepleisterd. Binnen en buiten was het hout zwart geschilderd. Deze neutrale kleuren gaven de bewoners de vrijheid in het interieur alle kleuren te gebruiken, die ze wensten

Opgave (verlengde) Klaverhof

De opgave voor dit deel van Nagele is het herkenbaar aanwezig houden van de stedenbouwkundige opzet. Voor de architectuur geldt dat voor de twee-onder-een-kap woningen behoud en herstel van de originele architectuur het vertrekpunt is. Voor de bungalows geldt dat gelet op de waardering hier ruimte is voor verandering, uiteraard in afstemming met de tussenliggende twee-onder-een-dak woningen.

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		(verlengde) Klaverhof	
ensemble		gemiddeld	
gebouwen	Bungalows	gemiddeld	
	2^1 dak	hoog	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw
Bungalows	plaatsing	D	D
	vormgeving	D	D - C
	detail / kleur / materiaal	D	D - C
2^1 dak	plaatsing	H	D
	vormgeving	H	D - C
	detail / kleur / materiaal	H	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

(verlengde Klaverhof, bungalows)

(verlengde) Klaverhof, 2^e dak

Karwijhof

De woningen in het woonhof zijn verdeeld over de haak (paars), de drempel (rood), de overgang naar de Ring (oranje) en een overgang naar Ploegstraat (geel). Elk van deze stedenbouwkundige eenheden kent zijn eigen architecten.

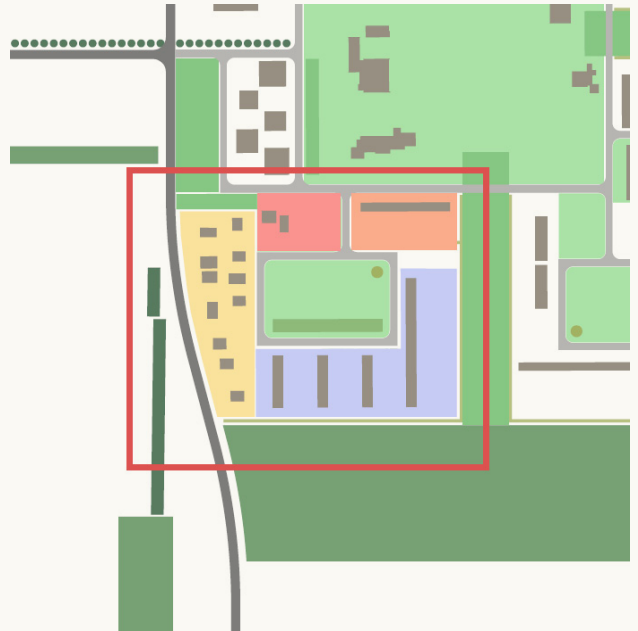
Haak

De 32 landarbeiderswoningen van L. Stam-Beese en E. Groosman maken deel uit van de Karwijhof, een van de zeven oorspronkelijk hoven in Nagele en zijn aangewezen als gemeentelijk monument.

De woningen van de Karwijhof zijn om twee redenen waardevol. Als eerste vanwege het belang van de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis ten tijde van de wederopbouwperiode. Ondanks de vele wijzigingen is het karakter van de woningen behouden. Zowel het bouwblok en de gevelindeling zijn nagenoeg niet gewijzigd. Bovendien beschikken enkele woningen nog over de oorspronkelijke plattegrond en zijn bepaalde details uit de bouwperiode in de woningen nog aanwezig waaronder het lavet, de glazen scheidingswand, de schouw, de zachtboard plafonds en in een enkel geval het deurbeslag.

Ook kan een architectuurhistorische waardering aan de woningen worden toegekend. Het naoorlogse werk van Stam-Beese wordt met name gevormd door stedenbouwkundige ontwerpen. Behalve de woningen voor het Zuidplein in Rotterdam zijn geen gerealiseerde woningen bekend. De landarbeiderswoningen vormen daarmee een zeldzame categorie in haar oeuvre. Bovendien zijn de woningen aan de Karwijhof kenmerkend voor de toepassing van de gespiegelde wooneenheid. Waar in Pendrecht twee bouwblokken aan elkaar werden gespiegeld, betreft het hier een spiegeling van de kleinste wooneenheid, namelijk van de ene woning aan de andere.

De woningen zijn via een éénlaagse entree- en berging, geschakeld. Net als verschillende an-

dere woningtypen in Nagele vormt dit portaal de geleidelijke overgang van buiten naar binnen. Het vormt een goed voorbeeld van de ruimtelijke grammatica van Nagele; het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vica versa.

Overgang Ring

Deze woningen (oranje) zijn een ontwerp van F. van Gool en J. Niegeman. Het betreft hier ruime rijwoningen, bestemd voor de middenstand. De woningen zijn breder dan dat ze diep zijn. Door de plaatsing van een berging aan de voorzijde ontstaat een 'patio' die als drempelzone voor de woning functioneert, eveneens het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vica versa en daarmee een mooi voorbeeld van de ruimtelijke grammatica van Nagele. De woningen dragen de kenmerkende architectuurtaal van Nagele, waarbij de individuele woning ondergeschikt is aan de stedenbouwkundige eenheid. Het geheel is architectuurhistorisch waardevol.

Overgang Ploegstraat

Het betreft hier een mix van vrijstaande woningen, vier bungalows en zes villa's van één en twee bouwlagen van diverse architecten (geel). Het

betreft hier van oorsprong de woningen voor de notabelen. De woningen zijn gerooid op respectievelijk de Karwijhof, Zuiderpoort en Ploegstraat.

Drempel

Het gaat hier om een (voormalige) bank met bedrijfswoning, ontworpen door E. Groosman (rood).

Opgave

Ook voor dit woonhof geldt als belangrijke opgave om de stedenbouwkundige opzet als geheel herkenbaar aanwezig te houden. Zoals hierboven is aangegeven is de haak zeer waardevol. Renovatie en restauratie is hier de doelstelling. Stedenbouwkundig is de belangrijkste opgave om de maat en

schaal van de Karwijhof te behouden en de eenheid van de erfindeling te vergroten. Architectonisch gaat het om de volgende opgaven; behoud van de gevelindeling, herstel van het gevelbeeld en het bebouden van oorspronkelijke details en materialen (bij schaarste samengebracht in één (museum) woning, maar waar mogelijk in méér woningen. Tenslotte ligt hier ook een wens om de diversiteit van het woningbestand te vergroten qua grootte en indeling als ook om de woonkwaliteit te verbeteren.

Voor de bungalows en villa's ligt de opgave met name in het behouden van de losse opzet enlichte verspringing in rooilijn. Architectuurhistorisch passen de woningen naadloos in de architectuurtaal van Nagele. In dat opzicht zijn de woningen beeldbepalend voor Nagele.

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Karwijhof	
ensemble		zeer hoog	
gebouwen	haak	zeer hoog	
	drempel	hoog	
	overgang Ring	hoog	
	overgang Ploegstraat	gemiddeld - hoog	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw
haak	plaatsing	H	H
	vormgeving	H	H
	detail / kleur / materiaal	H	H
drempel	plaatsing	H	D
	vormgeving	H - D	D
	detail / kleur / materiaal	H - D	D
overgang	plaatsing	H	H
	vormgeving	H - D	D
	detail / kleur / materiaal	H - D	D
overgang	plaatsing	D	D
	vormgeving	D	D
	detail / kleur / materiaal	D	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

(verlengde Klaverhof, bungalows)

(verlengde Klaverhof, bungalows)

(verlengde Klaverhof, bungalows)

VIII. Kerngebied

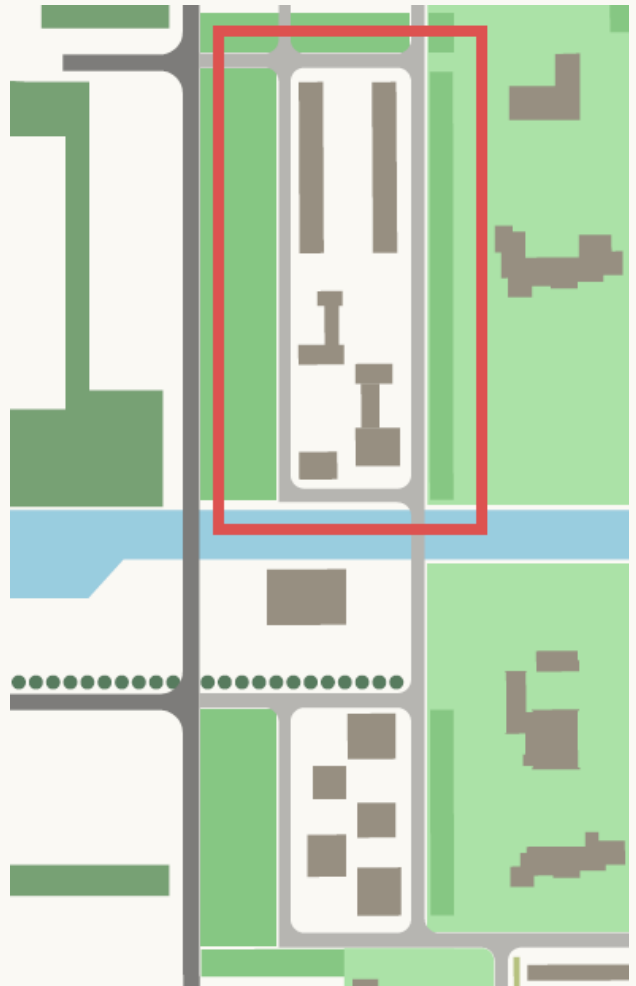
Algemeen

Dat wat wij duiden als kerngebied Nagele omvat drie delen; de Noorderwinkels, het Voorhof en de Zuiderwinkels. Vanuit het modernistische idee om functies van elkaar te scheiden en te concentreren alsmede vanuit de wens om met de winkels zowel het dorp als het buitengebied te bedienen, werd in Nagele ingezet op een centrale voorzieningstrook met winkels voor dagelijkse levensbehoeften (kruidenier, bakker, slager, melkboer enz.) gelegen aan de doorgaande weg. De opzet van deze winkelstrip ontleenden Van den Broek & Bakema aan de eerder door dit bureau ontworpen Rotterdamse Lijnbaan (1948-1957).

58

Noorderwinkels

De Noorderwinkels zijn ontworpen door Groosman. De winkels waren geplaatst volgens een dambordpatroon. Door dit patroon is er tussen de winkels door zicht op het middenterrein. De Noorderwinkels bestonden uit woonhuizen volgens hetzelfde principe als in de Karwijhof, nl. U-vormige winkelwoningen met aan weerszijden van het twee lagen tellende woningblok een dieper winkelpand met een kantoorvertrek. De entrees van kantoor, winkel en woning liggen aan het centrale voetpad. Dankzij een zichtas over het voetpad bestaat er een visuele verbinding met de Voorhof en Zuiderwinkels. Het concept van winkels langs een voetpad is afkomstig van J. Bakema en heeft gelijkenis met de Lijnbaan in Rotterdam. De gelede opbouw van het kerngebied is uniek en typisch voor Nagele.

De ruimtelijke grammatica; 'een ruimte in een ruimte' en de getrapte overgang van privé naar openbaar, is bij de Noorderwinkels wel aanwezig maar duidelijk minder manifest dan bij de Zuiderwinkels. Ook de architectuurtaal is hier grotendeels verdwenen. Ondanks de bijzondere opzet van dit deel van het kerngebied is deze niet dermate waardevol dat deze behouden moet blijven.

[Home](#)

Noorderpoort

Het noordelijk deel van de noorderwinkels is al vrij snel, wegens onvoldoende programma, vervangen door woningbouw. Hier is gekozen voor het doorzetten van de twee-onder-een-dak woningen aan de Tarwehof. De woningen zijn onderling geschakeld via een garage met carport. Hier is ook de voordeur gesitueerd. De eenheid in materiaal en kleur is door de jaren heen redelijk goed behouden gebleven en draagt bij aan de eenheid van deze woningen. Verder heeft de woning een typerende gevelindeling met de raampartijen terugliggend ten opzichte van de gevel; met doorlopend boeiboord voor de twee-onder-een-kap en een loggia over de volledige breedte van de woning. Daarmee is de entree en de loggia van de woningen een mooi voorbeeld van het principe van een getrapte overgang van privé naar openbaar en vice versa. Het maakt deze woningen kenmerkend voor de architectuurtaal van Nagele en daarmee architectuurhistorisch waardevol.

Opgave

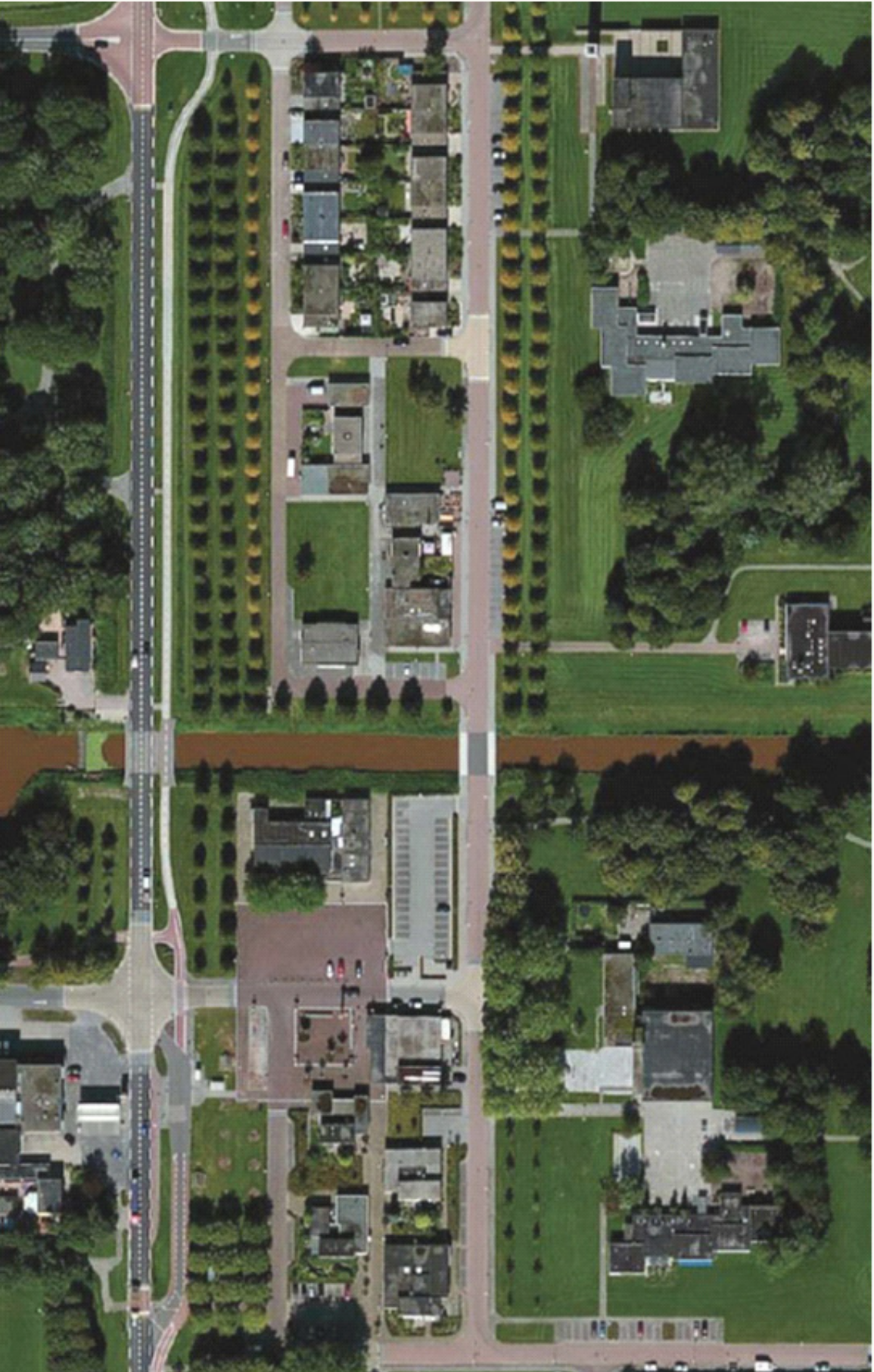
Voor de Noorderwinkels ligt er een transformatieopgave. Het behouden van de oorspronkelijke winkelfunctie in het volledige kerngebied is economisch niet haalbaar. Er wordt ingezet op een verplaatsing en concentratie van de (winkel) voorzieningen naar de Zuiderwinkels en de Voorhof. Voor de Noorderwinkels ligt een functieverandering naar wonen voor de hand. Uitgangspunten daarbij zijn; een aansluiting op en voortzetting van het wonen aan de Noorderpoort met gebruikmaking van de ruimtelijke grammatica en architectuurtaal van Nagele. Hiertoe zijn begin 2014 door Mecanoo Architecten, in hun rapportage 'een nieuw portaal, stedenbouwkundig ontwerp kerngebied nagele', de belangrijkste uitgangspunten voor een vernieuwde stedenbouwkundige opzet benoemd als ook de architectonische eisen.

59

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Noorderwinkels
ensemble		gemiddeld
gebouwen	Winkels	gemiddeld
	Noorderpoort	hoog
Benadering*		
	plaatsing	H
	vormgeving	H
	detail / kleur / materiaal	H

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

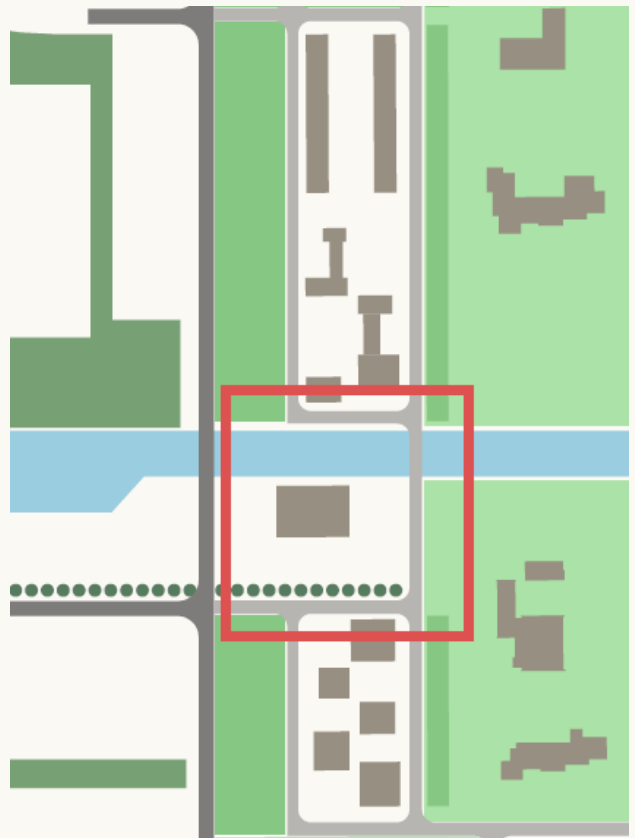
Het Voorhof

Het Voorhof was aanvankelijk bedoeld als open plein voor het op de dorpsweide geplande raadhuis. Toen echter bleek dat Nagele niet een zelfstandige gemeente werd, is op het Voorhof het Schokkererf gerealiseerd naar ontwerp van J. Dunnebier. Het Voorhof bestaat uit één plein, dat wordt begrensd door de Ring, de Nagelervaart, de Loswal, de Eggestraat en Zuiderwinkels. Het gebied heeft een openbare bestemming. Het voormalige Schokkererf, en vrijstaand café-restaurant, fungeerde jarenlang als dorpshuis. Op de oostelijke kop zat oorspronkelijk een eenlaagse woning met aan de achterzijde een schuur en garage en met een binnenhof (het principe van 'een ruimte in een ruimte') dat overging in het terras van het restaurant. Kenmerkend voor het gebouw was de alzijdigheid. Alle gevels beschikten over raamkozijnen en/of openslaande deuren.

Het plein had vanuit de oorspronkelijke ontwerp-gedachte een oost – west oriëntatie evenwijdig aan de Nagelervaart met zicht op het polder-landschap. Het legde een verbinding tussen het bedrijventerrein, de winkelzone en het midden-terrein en kreeg een functie als hoofdentree.

Opgave

De opgave voor het Voorhof is aanzienlijk. Het moet opnieuw het visitekaartje van Nagele worden met een gecombineerde functie als hoofdentree, voorzieningencluster met de Zuiderwinkels en wonen. Dit vraagt om een hoogwaardige openbare ruimte, hoogwaardige verblijfskwaliteit en een nieuw ruim-

te bepalend element op het Voorhof. Hiertoe zijn begin 2014 door Mecanoo Architecten, in hun rapportage 'een nieuw portaal, stedenbouwkundig ontwerp kerngebied nagele', de belangrijkste uitgangspunten voor een vernieuwde stedenbouwkundige opzet benoemd als ook de architectonische eisen.

61

De rode draad in deze opgave ligt in het herkenbaar aanwezig houden van de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet en de karakteristieke eigenschappen van de onderdelen van het kerngebied tot een nieuw geheel samen te smeden. Na realisatie is het doel om het nieuw gecreëerde beeld zorgvuldig in stand te houden.

Cultuurhistorische waardering		Voorhof
ensemble		gemiddeld
gebouwen		gemiddeld
Benadering*	plaatsing	H
	vormgeving	H
	detail / kleur / materiaal	H

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

Zuiderwinkels

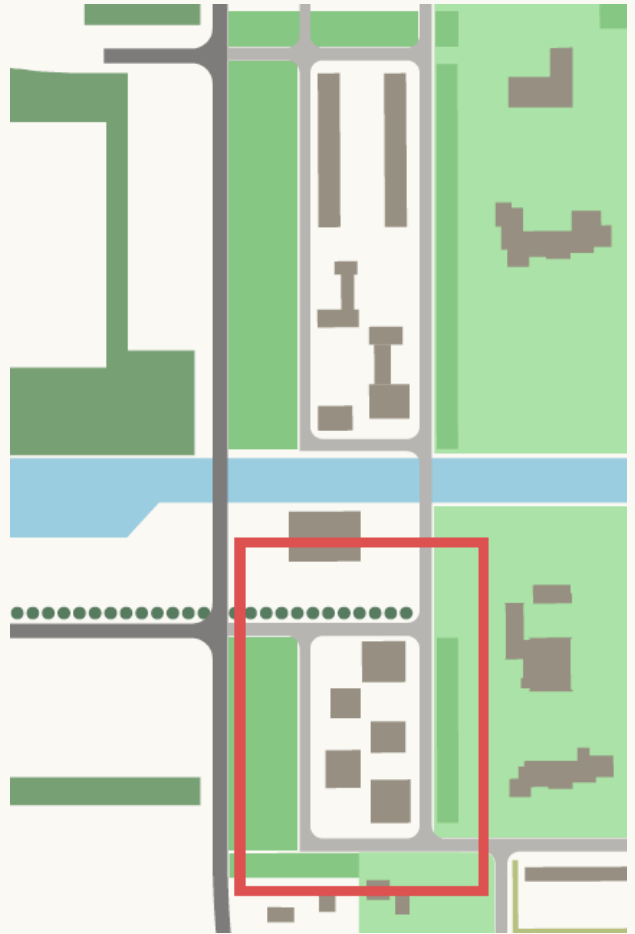
Het complex Zuiderwinkels is in de jaren 1954-1956 ontworpen door het Rotterdamse architectenbureau Van den Broek & Bakema én het Haagse architectenbureau van Romke de Vries. De realisatie ervan volgde in de jaren 1956-1958. Het complex Zuiderwinkels bestond uit vijf soortgelijke winkel-woonhuizen in twee subtypen. Eén subtype ten westen van de winkelstraat. En één subtype ten oosten van de winkelstraat. De vijf gebouwen liggen verspringend ten opzichte van elkaar. De open intervallen hebben een groene inrichting. Alle gebouwen zijn (van oorsprong) samengesteld uit een woning, een winkelunit en een magazijn en/of garage. Deze onderdelen zijn bij elk gebouw rond een private binnenplaats gegroepeerd ('een ruimte in een ruimte').

De woningen hebben twee bouwlagen op rechthoekig grondplan, zijn met de langsgewel op het zuiden cq. de zon georiënteerd en kijken uit over het groen van de intervallen. De uitgekende ruimtelijke opbouw komt voort uit het streven naar optimale bezonning, goede lichttoetreding en scheiding van functies en verkeersstromen. Het resultaat is een veilig wandel- en verblijfsgebied met flankerende lage winkels en groen plekken, en haaks daarop een ritmische reeks hogere woningen met daarachter ruimte voor expeditie.

Met deze achtergrond is het duidelijk dat Zuiderwinkels een waardevol gebied is voor Nagele. Het herbergt veel van de oorspronkelijke ontwerpgedachten. De ruimtelijke grammatica; 'een ruimte in een ruimte' en de getrapte overgang van privé naar openbaar, is duidelijk aanwezig. Ook de architectuurtaal is nog niet volledig verdwenen. Dit vraagt om een strategie die uitgaat van behoud en waar mogelijk herstel van de oorspronkelijke waarden.

Opgave

De opgave voor de Zuiderwinkels is een herontwikkeling die het weer een vitaal en economisch

levensvatbaar complex moeten maken. Daaraan kan en moet vanuit verschillende invalshoeken worden gewerkt: het beeld, volkshuisvesting, sociale veiligheid, financieel, etc.. Eén daarvan is het aantrekkelijker maken van de verschijningsvorm. Een belangrijk uitgangspunt bij het verbeteren van de verschijningsvorm zijn de uitkomsten van het bouwhistorisch onderzoek. Het doel is om toe te werken naar een nieuwe vitale situatie waarin de oorspronkelijke kernkwaliteiten doorklinken die Zuiderwinkels zo uniek maken. Hiertoe is begin 2014 door Van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie & Teake Bouma architectuur / stedenbouw de rapportage 'Zuiderwinkels Nagele, Ontwikkelvoorstel & Ontwikkelstrategie', opgesteld.

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Zuiderwinkels
ensemble		zeer hoog
gebouwen		hoog
	Zuiderwinkels 1 en Ring 88	zeer hoog
Benadering*		
	plaatsing	H
	vormgeving	H
	detail / kleur / materiaal	H

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

[Home](#)

IX. Middenterrein

Bebouwing

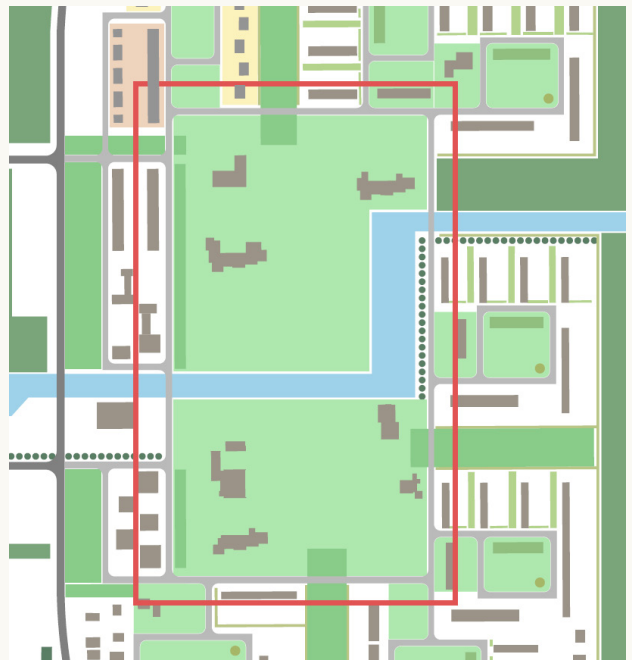
Het dorp kent een grote centrale, groene ruimte van 200x440 meter. In deze ruimte zijn de openbare gebouwen gebouwd (w.o. kerken en scholen). Ze liggen als eilandjes aan de randen van de centrale ruimte; de christelijk-protestantse school in de noordoostelijke hoek; de hervormde kerk en de gereformeerd vrijgemaakte kerk in de zuidoostelijke hoek; de oorspronkelijk rooms-katholieke kerk (waar al enige jaren het museum Nagele is gehuisvest) met pastorie en de oorspronkelijk rooms-katholieke basisschool in de zuidwestelijke hoek, en de gereformeerde kerk en openbare basisschool in de noordwestelijke hoek. De centrale ruimte bevatte ook een sportwijkgebouw, daar waar inmiddels het Multifunctioneel Centrum staat.

Rijksmonumenten

De drie scholen, ontworpen door A. van Eyck en H. van Ginkel zijn aangewezen als Rijksmonument. Deze aanwijzing omvat het geheel – en samenspel tussen schoolgebouw, fietsenstalling en pleinruimte. Naast de drie scholen is de gereformeerde kerk van Van den Broek en Bakema genomineerd om aangewezen te worden als Rijksmonument.

Groen

Het open lege karakter vormt een ruimtelijke tegenhanger van de dichte hoge windsingel. Het vormt een essentieel onderdeel van het totale groenontwerp van Nagele van de landschapsarchitecten M. Ruys en W. Boer. Vanuit de windsingel liggen er groene verbindingen, de zogeheten vizieren

met het middenterrein. De paden op het middenterrein sluiten aan op de paden in de vizieren. De Nagelervaart verdeelt het middenterrein in tweeën. Langs de Nagelervaart is er zicht op het polderlandschap buiten het dorp. Tenslotte vervult het middenterrein ook een belangrijke ontmoetingsfunctie door de aanwezige speelvoorzieningen en enkele jaarlijkse evenementen die hier worden gehouden.

Opgave

De opgave voor de gebouwen op het middenterrein is gericht op behoud en waar mogelijk herstel van de originele architectuur. Dit geldt ook voor het groen. Voor het groen zijn de visie en uitgangspunten uit het 'Groenstructuurplan Nagele', dat in 2013 is opgesteld door Buro Mien Ruys, leidend.

Waardering en benadering

Cultuurhistorische waardering		Middenterrein	
ensemble		zeer hoog	
gebouwen		zeer hoog	
	Ring 5	hoog	
Benadering*		verbouw	nieuwbouw
	plaatsing	H	D
	vormgeving	H	D - C
	detail / kleur / materiaal	H	D - C

*Hoofdstuk X geeft een toelichting op de wijze van benadering H = harmonie, D = dialoog, C = contrast

65

X. Wijze van beoordelen

Algemeen

Naar analogie van het Welstandsbeleid maken we onderscheid naar algemene welstadscriteria, specifieke welstandscriteria, objectgerichte welstandscriteria en een excessenregeling. Deze criteria zijn overgenomen uit het welstandsbeleid en aangepast en aangevuld met behulp van de kennis die is opgedaan in de voorgaande hoofdstukken Stedenbouw, Landschap en Architectuur.

Naast deze welstandscriteria (punt 1 t/m 4 hierna) is er de ambitie om een eenduidiger vormgeving en uitstraling van erfafscheidingen te realiseren in Nagele (punt 5)

Welstandscriteria

Bij de beoordeling van een initiatief gaat het om de volgende toetsingskaders:

1. Algemene welstandscriteria

Deze criteria zijn algemene principes die alleen van toepassing zijn op die bouwwerken of onderdelen van die bouwwerken waarvoor eisen van welstand gelden.

2. Specifieke welstandscriteria

Deze criteria hebben specifiek betrekking op de bebouwing. Toepassing vindt altijd plaats in combinatie met de beschrijving van de deelgebieden (Hoofdstuk VII t/m IX) en de daarin opgenomen waardering, opgaven en benaderingswijze. De benaderingswijze wordt hieronder toegelicht

3. Objectgerichte welstandscriteria

Deze zijn alleen van toepassing op monumenten en reclames.

4. Excessenregeling

Deze regeling kan worden toegepast bij excessen in geval van bestaande bouw.

5. Wensbeelden erfafscheidingen

Deze regeling is alleen van toepassing op erfafscheidingen.

De kaders 1, 2 en wensbeelden 5 zijn op de volgende pagina's puntsgewijs uitgewerkt. Voor de kaders 3 en 4 wordt verwezen naar het gemeentelijk welstandsbeleid

Benaderingswijze

Bij de specifieke welstandscriteria (2) is rekening gehouden met de wens om de architectuurtaal van Nagele te behouden. Dit maakt Nagele herkenbaar en geeft haar identiteit. De wijze waarop we de architectuur willen behouden als ook de vraag waar ruimte zit voor verandering en vernieuwing kan verschillen per woonhof en verschilt bij verbouw of nieuwbouw. Hiervoor introduceren wij de begrippen harmonie, contrast en dialoog. Een verandering zou moeten plaatsvinden in harmonie, contrast of dialoog met zijn omgeving en/of het gebouw waar de verandering wordt

gerealiseerd. Deze benaderingswijze is vertaalt naar een praktisch schema, dat ook verwerkt is in de beschrijving van de deelgebieden.

Harmonie

Neemt het originele ontwerp als referentiekader. Het zorgvuldig op elkaar afstemmen zodat geen harde contrasten ontstaan en het verschil tussen oude en nieuwe vormgeving nauwelijks zichtbaar is.

Contrast

respecteert en erkent het bestaande. Het maakt daarmee een zichtbaar en afleesbaar contrast tussen oud en nieuw. Het komt niet langer voort uit het oude. Het contrast benadrukt het eigentijdse c.q. de eigen identiteit van de nieuwbouw en het historische karakter van het oude.

Dialogoog

het ontwerp ontstaat uit een wisselwerking tussen het oude en nieuwe. De nieuwe vormen zijn herkenbaar nieuw, maar hebben niet het doel om met het bestaande te contrasteren, ze volgen de structuur van het oude. Deze methode kijkt naar de kenmerkende vormen van het bestaande en neemt die als basis voor de toevoegingen om zo een nieuwe compositie te vormen die nieuw en oud niet naast elkaar presenteert maar met elkaar verbindt en samenvoegt.

Ad 1. Algemene welstandscriteria

Deze welstandscriteria zijn algemene principes die alleen van toepassing zijn op die bouwwerken of onderdelen van die bouwwerken waarvoor eisen van welstand gelden.

Relatie tussen vorm, gebruik en constructie

Van een bouwwerk mag worden verwacht dat de verschijningsvorm of het uiterlijk van het gebouw een relatie heeft met het gebruik ervan en de wijze waarop het gemaakt is, terwijl de vormgeving daarnaast ook zijn eigen samenhang en logica heeft.

Relatie tussen bouwwerk en omgeving

Van een bouwwerk mag worden verwacht dat het een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van de openbare (stedelijke of landschappelijke) ruimte en vice versa. Daarbij worden hogere eisen gesteld naarmate de openbare betekenis van het bouwwerk of van de omgeving groter is.

- Het groenstructuurplan wordt geraadpleegd bij ingrepen in de groene openbare ruimte.
- Originele kunst wordt behouden, bij voorkeur op de oorspronkelijke locatie.

Betekenenissen van vormen in sociaal-culturele context

Voor vormgeving gelden in iedere cultuur bepaalde regels, net zoals een taal zijn eigen grammaticale regels heeft om zinnen en teksten te maken. Als vormen regelmatig in een bepaald verband zijn waargenomen, krijgen zij een zelfstandige betekenis en roepen zij bepaalde associaties op. In iedere bouwstijl wordt gebruik gemaakt van verwijzingen en associaties naar wat eerder of elders reeds aanwezig was of naar wat in de toekomst wordt verwacht. Associatieve betekenissen zijn van groot belang om een omgeving te 'begrijpen' als beeld van de tijd waarin zij is ontstaan, als verhaal van de geschiedenis, als representant van een stijl. Daar-

om is het zo belangrijk om ook bij nieuwe bouwplannen zorgvuldig met stijlvormen om te gaan: die vormen immers de geschiedenis van de toekomst.

- De principes van 'ruimte in de ruimte' benoemen en waar mogelijk toepassen.
- De principes van getrapte overgang 'privé – openbaar' benoemen en waar mogelijk toepassen.

Evenwicht tussen helderheid en complexiteit

Van een bouwwerk mag worden verwacht dat er structuur is aangebracht in het beeld, zonder dat de aantrekkingskracht door simpelheid verloren gaat. Bij een gebouwde omgeving met een hoge belevingswaarde zijn helderheid en complexiteit tegelijk aanwezig in een evenwichtige en spanningsvolle relatie. Indien de belevingswaarde van een lager niveau is kunnen er minder hoge eisen worden gesteld.

Schaal en maatverhoudingen

Van een bouwwerk mag worden verwacht dat het een samenhangend geheel vormt van maatverhoudingen, die beheerst worden toegepast in ruimtes, volumes en vlakverdelingen. Voorbeeld: als een dakkapel te dominant is ten opzichte van de hoofdmassa, verstoort zij het beeld niet alleen van het gebouw zelf, maar ook van de omgeving waarin het is geplaatst. Verder geldt dat bijgebouwen te allen tijde ondergeschikt zijn aan het hoofdgebouw en plat zijn afgedekt.

Materiaal, textuur, kleur en licht

Door middel van materialen, kleuren en lichttoetreding krijgt een bouwwerk uiteindelijk zijn visuele en merkbare kracht: het wordt zichtbaar en voelbaar. Materialen en kleuren dienen niet los te staan van het ontwerp en kunnen een contrast bewerkstelligen, een dialoog aangaan met het bestaande of daarmee juist harmoniëren.

Ad 2. Specifieke welstandscriteria

Deze criteria hebben specifiek betrekking op bebouwing in Nagele en gaan over plaatsing, vormgeving, detaillering kleuren en materialen. De criteria zijn gecombineerd met de benaderingswijze. Toepassing vindt altijd plaats in combinatie met de beschrijving van de deelgebieden (Hoofdstuk VII t/m IX).

Besloten is tot een onderscheid naar VERBOUW en NIEUWBOUW. Zolang er sprake is van verbouw blijft de benaderingswijze beperkt tot Harmonie of Dialoog. Wanneer er sprake is van nieuwbouw is een Contrast –benadering ook mogelijk. Achterliggende gedachte hierbij is dat bij verbouw over het algemeen sprake is van een ondergeschikte ingreep. Een Contrast –benadering zal in dat geval het beeld en de oorspronkelijke ontwerpintenties teveel verrommelen en ten koste gaan van de identiteit van Nagele.

De beelden hierna zijn uitsluitend bedoeld om het principe te verduidelijken.

Criterium plaatsing

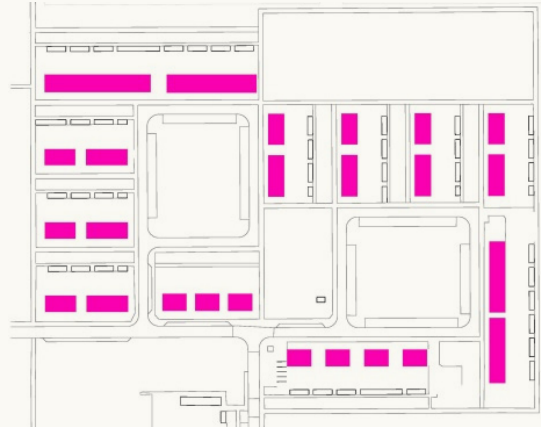
Harmonie

- De plaatsing is in overeenstemming met het originele ontwerp van Nagele.

Dialoog

- De plaatsing is afgestemd op het originele ontwerp van Nagele. Het maakt gebruik van de originele principes om tot een nieuwe stedenbouwkundige compositie te komen die oud en nieuw verbindt en samenvoegt.

Contrast

- De plaatsing staat los van het originele ontwerp en introduceert nieuwe stedenbouwkundige eenheden.

criterium vormgeving

Harmonie

- De vormgeving borduurt voort op de oorspronkelijke bebouwingskarakteristieken en neemt het originele ontwerp als referentiekader.

Contrast

- respecteert en erkent het bestaande. Het maakt daarmee een zichtbaar en afleesbaar contrast tussen oud en nieuw. Het contrast benadrukt het eigentijdse c.q. de eigen identiteit van de nieuwbouw en het historische karakter van het oude.

Dialoog

- De nieuwe vormen zijn herkenbaar nieuw, maar hebben niet het doel om met het bestaande te contrasteren. Deze methode kijkt naar de kenmerkende vormen van het bestaande en neemt die als basis voor de toevoegingen.

criterium detaillering, kleuren en materialen

Harmonie

- De detaillering, kleur en het materiaalgebruik zijn gelijk aan het oorspronkelijke (bestaande) gebouw

Contrast

- respecteert en erkent de bestaande detaillering, kleur- en materiaalgebruik. Het maakt daarmee een zichtbaar en afleesbaar contrast tussen oud en nieuw. Het contrast benadrukt het eigentijdse c.q. de eigen identiteit van de nieuwbouw en het historische karakter van het oude.

Dialogoog

- De nieuwe detaillering, kleurkeuze en het materiaal zijn herkenbaar nieuw, maar hebben niet het doel om met het bestaande te contrasteren. Deze methode kijkt naar de kenmerkende vormen van het bestaande en neemt die als basis voor de toevoegingen.

Overzicht criteria per woonhof, Bijlage I en II

Een compleet overzicht is opgenomen in twee bijlagen; **I. VERBOUW** en **II. NIEUWBOUW**. De bijlagen zijn ook vertaald naar de diagrammen in de hoofdstukken VII t/m IX.

Ad 3. Objectgerichte welstandscriteria

Hier wordt verwezen naar het gemeentelijk welstandsbeleid dat algemene toetsingskaders kent voor monumenten en reclame-uitingen.

Ad 4. Excessenregeling

Hier wordt eveneens verwezen naar het gemeentelijk welstandsbeleid dat algemene toetsingskaders kent voor 'excessen'; een bestaand bouwwerk dat 'in ernstige mate in strijd is met redelijke eisen van welstand'.

Ad 5. Erfafscheidingen

Bij het ontwerp van Nagele is consequent gebruik gemaakt van ligusterhagen als afscheiding tussen openbaar en privé. Het Groenstructuurplan duidt dit als beplantingstype 6.

..."Beplantingstype 6. Geschoren hagen. Door het strakke knippen een architectonisch, gecultiveerd element. De hagen zijn (net) boven ooghoogte en geleiden de ruimte"...

Met het verstrijken van de jaren is deze vorm van erfafscheiding grotendeels verdwenen en vervangen door schuttingen in allerlei soorten en maten.

Het resultaat hiervan is, gezien vanuit de openbare ruimte, niet altijd even fraai en past niet bij het sobere, functionele en eenduidige ontwerp van Nagele. Meer uniformiteit in erfafscheidingen zou bijdragen aan de herkenbaarheid en identiteit van Nagele en levert nieuwe aantrekkingskracht voor (nieuwe) bewoners en bezoekers.

Om deze reden willen we sturen in het uiterlijk c.q. de vormgeving van erfafscheidingen zodat er ook hier enige mate van uniformiteit ontstaat die zo kenmerkend is voor Nagele.

Waar?

Geredeneerd vanuit deze wens ligt het belang van meer uniformiteit vooral bij die plekken die het meest in het zicht springen vanuit de openbare ruimte. Als maatstaf is daarom gekozen voor de zichtbaarheid vanaf het middenterrein, gevolgd door zichtbaarheid vanaf de (woon) hofweides en vanuit de vizieren.

Hoe?

Eenduidigheid bereiken we vooral door gebruik van gelijke materialen en gelijke vormgeving. De voorkeur gaat uit naar ligusterhagen, in overeenstemming met het oorspronkelijke groenplan en de intenties van het Groenstructuurplan. Begrijpelijkwijz zal dit in veel gevallen niet overeenkomen met de wensen van bewoners. In dat geval heeft gebruik van dezelfde materialen per blok nadrukkelijk de voorkeur, waarbij voor de zij-erven een ligusterhaag prioriteit blijft houden.

Dit levert de volgende uitgangspunten op voor erfafscheidingen in Nagele.

1. een ligusterhaag als erfafscheiding bij woonblokken evenwijdig aan de Ring;
2. een combinatie van schutting en ligusterhagen bij woonblokken haaks op de Ring;
3. een ligusterhaag als erfafscheiding bij woonblokken evenwijdig op de hofweides;
4. een combinatie van schutting en ligusterhagen bij woonblokken haaks op de hofweides en vizieren;

Het onderscheid voortuin – achtertuin wordt uitgedrukt in verschil in hoogte van de erfafscheiding van respectievelijk 1 m en 1,80 m.

Een en ander is indicatief verbeeld op de volgende pagina.

Bijlage I. Benaderingswijze verbouw

BIJLAGE I. Toepassing welstandscriteria Nagele **VERBOUW**

Stedenbk. eenheid	criteria:		Tarwehof	Gerstehof	Lucernehof	Vlashof	Klaverhof	Koolzaadhof en (verlengde) Klaverhof	Karwijhof	kerngebied	Middenterr.*
Bungalows	plaatsing		H								
	vormgeving		H - D								
	Detail/kleur/materiaal		H - D								
2 [^] 1 dak	plaatsing		H								
	vormgeving		H								
	Detail/kleur/materiaal		H								
Haak	plaatsing			H - D	H - D	H	H	H	H		
	vormgeving			H - D	H - D	H	H	H	H		
	Detail/kleur/materiaal			H - D	H - D	H	H	H	H		
Drempel	plaatsing			H - D	H - D	H - D	H - D	H - D	H		
	vormgeving			H - D	H - D	H - D	H - D	H - D	H		
	Detail/kleur/materiaal			H - D	H - D	H - D	H - D	H - D	H		
Overgang	plaatsing				H	H	H	H	H		
	vormgeving				H - D	H - D	H - D	H - D	H - D		
	Detail/kleur/materiaal				H - D	H - D	H - D	H - D	H - D		
	plaatsing										
	vormgeving										
	Detail/kleur/materiaal										

Legenda: H = Harmonie
D = Dialoog
* = betreft het een Rijksmonument dan zijn de eisen uit het aanwijzingsbesluit van toepassing

Bijlage II. Benaderingswijze nieuwbouw

BIJLAGE II. Toepassing welstandscriteria Nagele bij **NIEUWBOUW**

criteria:		Tarwehof	Gerstehof	Lucernehof	Vlashof	Klaverhof	Koolzaadhof en (verlengde) Klaverhof	Karwijhof	kerngebied	Middenterr.*
Stedenbk. eenheid										
Bungalows	plaatsing	D								
	vormgeving	D								
	Detail/kleur/materiaal	D - C								
2^1 Kap	plaatsing	H								
	vormgeving	D								
	Detail/kleur/materiaal	D								
Haak	plaatsing		D	D	H	H	H - D	H		
	vormgeving		D - C	D - C	H	H	H - D	H		
	Detail/kleur/materiaal		D - C	D - C	H	H	H - D	H		
Drempel	plaatsing		D	D	D	D	D	D		
	vormgeving		D - C	D - C	D - C	D - C	D - C	D		
	Detail/kleur/materiaal		D - C	D - C	D - C	D - C	D - C	D		
Overgang	plaatsing			D	D	D	D	H		
	vormgeving			D - C	D - C	D - C	D - C	D		
	Detail/kleur/materiaal			D - C	D - C	D - C	D - C	D		
	plaatsing									
	vormgeving									
	Detail/kleur/materiaal									

Legenda: H = Harmonie
D = Dialoog
C = Contrast

* = Indien Rijksmonument dan de eisen uit het aanwijzingsbesluit hanteren

Literatuurlijst

Huisman, G.G.H., Meerdink, V., Een toekomst voor (wand)kunst in Nagele. Omgaan met kunst in een Wederopbouwgebied.

Een inventariserend rapport van (wand)kunst in Nagele. Discussiestuk januari 2015. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2015.

Zwikstra, W. Cultuurhistorische waardering derde versie 060802104 (Nagele), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2014.

Timmer, P.J., Nagele waardering BKP, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2014.

Cyclomedia foto's

In hoofdstuk VII, VIII en IX zijn foto-aanzichten gebruikt om een indruk te geven van de bebouwing in Nagele. Het zijn cyclomedia-foto's genomen in 2011. Deze foto's zijn eigendom van Gemeente Noordoostpolder.

Eindnoot

80 ¹ Nagele Zuiderwinkels, bouwhistorisch onderzoek, Van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie, Nijmegen & Teake Bouma architectuur / stedenbouw, Delft, Nijmegen januari 2014

² Mecanoo Architecten, 'Een nieuw portaal, stedenbouwkundig ontwerp kerngebied nagele', Delft, 2014

Colofon

Titel:	Beeldkwaliteitsplan Nagele
Opgesteld door:	Gemeente Noordoostpolder
Projectnaam:	'Uitvoeringslab Nagele'
Status en datum:	Ontwerp, 11 april 2015
Steller:	A. van den Berg
Begeleiding:	'Kwaliteitsteam Nagele' - Rijksdienst Cultureel Erfgoed - Welstandscommissie Het Oversticht - Supervisor Nagele - Gemeente Noordoostpolder

Datum raadsbesluit: